

Fekete Sas Akadémia
Székesfehérvár

A Fekete Sas szálló és a Reformkor

Irodalmi workshop
2021. szeptember 10–18.

DEMETER ZSÓFIA

Székesfehérvár,

a nemzeti színjátszás bölcsője

FEKETE SAS
TÁRSASÁG

DEMETER ZSÓFIA

Székesfehérvár, a nemzeti színjátszás bölcsője

Bevezető

Fejér megye és Székesfehérvár kulturális életének egyik legszebb fejezete a nemzeti színjátszás támogatása. A fehérvári színjátszás első helyszínei a belvároshoz délről csatlakozó megyei kormányzati negyed, a karmeliták kertje helyén kialakított klasszicista alközpont házaihoz kötődnek. Mai utcanevekkel a Szent István tér, a Kossuth utca és a 20. század elején megnyitott Petőfi utca környéke ez. Beszédes nevek! A negyed megépülése idején mindezt Megyetérnek és Kaszárnya utcának hívták, kijáratai a várfal áttörésével délre a 19. század elején és keletre a végén alakultak ki.

1813 jelentős év volt a fehérvári színészet történetében: ekkor hangzott föl magyar szó fehérvári színpadról. Kulcsár István pesti színigazgató hozta el társulata egy részét vendégjátékra, hiszen a pesti Rondellát, a magyar színészek játszóhelyét renoválták. A társaság 1813. október 21-től 29-ig, tehát mindössze 9 napig tartózkodott itt, összesen 8 darabot adtak elő (pl. Metastasio, Lessing, Iffland és Dugonits András műveit). A sikeres vendégjátékot 1814-ben megismételték.

A vendégszereplések után igazi otthonra lelt Székesfehérváron a magyar nyelvű színészet: 1818-1824 között először telepítette meg városunk a megyei tisztikar, a vármegyei nemesség és a fehérvári polgárság összefogásával. A létrehozott játékszíni bizottság, mint egy igazgatói testület, levette a színészek válláról a szervezés, pénzkezelés, propaganda, de még a díszletezés terheit is, s mindezt önkéntes munkával színpártolásból Kolozsváry Pál főszolgabíró, Nagy Ignác megyei főpénztárnok és Bajzáth György megyei aljegyző végezte. A Nemzeti Játékszíni Társulat a megyei testület anyagi támogatásával erre a célra alakította át a Győry-ház (Kossuth utca 15.), vagyis az akkori Pelikán fogadó nagytermét.

A cél – ahogyan Zichy Károly egyik levelében megfogalmazza – „a honi nyelvnek kipallérozása” valóban a legjobb színészeket vonzotta ide: a kor leghíresebb tragikáját Kántornét, 1821-22-ben pedig Dérynét. Vége volt egy időre számukra a gyűlölt vándor-életnek. Bajzáth György házában (Szent István tér 5.) biztos és méltó szállást találtak.

A magyar nyelvű eredeti darabokról a kor tehetséges szerzői gondoskodtak. Szilágyi Pál, egykori fehérvári színész így írt erről: „Kisfaludy Károly első drámai kísérletét a *Tatárok Magyarországon küldötte* (ti. *Szemere Pál*) az igazgatóságnak igénytelen sorok kísérletében. Mennyire örültünk a magyar ég feltűnő csillagának. Nem annyira népszerűsége, mint csinos nyelvéért örömmel tanultuk, s nagy meglepődésére a

közönségnek, elő is adtuk.” A bemutató 1819-ben volt, s ezután Kisfaludy Károly szinte házi szerzője lett a társulatnak: Fehérváron bemutatták még *Ilka*, *Stibor vajda*, *Hűség próbája*, *Iréne* és *Kemény Simon* című darabját. *A kérők* című művet a társulat a pest-budai vendégszereplés alkalmával állította színre.

A ismert Kisfaludy-bemutatók mellett a társulat már az első két évben négy Shakespeare-előadás mellett egy-egy Goldoni-, Schiller- és Katona bemutatóval kedveskedett közönségének. Katona József kevéssé ismert művét, a *Lutza széke* címűt az évek során többször is előadták. Katona József említésekor fontos kiemelni, hogy Békesi néven a Kultsár-féle pesti színtársulatnak tagja volt, fellépett, sőt saját műveket és fordításokat is készített számukra. Vahot Imre visszaemlékezése arra is rávilágít, hogy a fehérvári társulat 1819-es pesti vendégjátékán a *Bánk bánt* akarták műsorra tűzni, de azt a cenzor tiltása megakadályozta. (A drámát végleges formájában 1833-ban Kassán mutatták be, két egykori fehérvári színésznő, Déryné és Kántorné főszereplésével.)

A fehérvári társulatnak sok ötlete volt a nyári színjátszásra is, persze rá is kényszerült erre, hiszen az igazgatóság, mint állandó társulatnak nyáron is fizette a gázsit, s így elvárták a nyári produkciót. Már a társulat első egész évadának nyarán, 1819-ben Bajzáth György birtokán, a savanyú vizéről híres Mohán nagyszabású játékot rendeztek. Hamarosan az első igazán felkapott fürdőhely, Balatonfüred hódította el a nyári színházat.

1819-ben zajos sikert aratott fővárosi vendégszereplésre vállalkoztak. A pesti és budai játékszínek bérletjével, Brunszvik Ferencsel kötött szerződés értelmében Pesten a Német Színház épületében 28, Budán a Várszínházban 6 előadást tartottak.

Fővárosi sikereik nyomán többször visszahívták 1828-ig a vendégművészeket: hol az egész társulatot, hol annak utódát, hol csupán magát Déryné, aki éppen fehérvári szerződése idején aratott jelentős operai sikert a pesti Német Színházban is. 1819 és 1828 között biztosan előadtak 63 estén 65 darabot, ebből 16 eredeti bemutató volt, s ennek fele Kisfaludy műve. Ez igazi értéke a vendégszerepléseknek.

Értékes, bár nem sikeres törekvése volt Kolozsváry intendánsnak a zenés színház, az opera, mint a korszak divatos műfajának megtelepítése Fehérvárott. Ehhez a kísérlethez szerződött Fehérvárra 1821-22-ben Déryné, ám igazi sikereket nem érhetett el, hiszen több jó énekest nem tudtak szerződtetni. A megyei adminisztráció színházpártoló törekvésének sikertelensége már a vállalkozás anyagi bukását előlegezte meg.

A társulat (akkor már miskolci színészekkel kiegészítve) utoljára a pozsonyi vendégszereplés alkalmából játszott: ennek különös fényét Karolina Augusztia királyné megkoronázása jelentette.

A fehérváriak 1825. szeptember 25-étől egy hónapig tartottak előadásokat, összesen 26-ot Pozsonyban.

1837-ben, közvetlenül a Pesti Magyar Színház (1840-től nevezték Nemzeti Színháznak) megnyitása előtt ismét hontalanná vált a fővárosi magyar színészet. A budai játszóhely megszűnt, az új színház épülete pedig még nem volt használható, amikor Székesfehérvár fogadta be tavasztól őszig a budai társulat egy részét (Megyeri és Kántorné Debrecenbe, Egressy Gábor pedig Bécsbe indult, viszont megérkeztek a balatonfüredi színészek). A hozzánk érkezők hasonlóan lelkes fogadtatásban részesültek, mint a megyei igazgatás idején. Új erőként érkezett Kántorné szerepkörére, a tanítványának számító Laborfalvi Róza, aki 50 éves színészi jubileumán is vallotta: itt érett igazi tragikává, innen szinte szárnyalt a Nemzeti Színház deszkáira.

A korszak helyi színjátszása kapcsán természetesen fényes lapjaként kell megemlékeznünk Petőfi Sándor 1842-es itteni vendégszerepléséről: már csak azért is mert első szerepéről verset is írt. A színész Petőfi ekkor és innen tájékozódott igazi élethivatása, az irodalmi élet felé is

Laborfalvi Róza, 1858

Laborfalvi Róza 50 éves jubileumi- és búcsúelőadásának színlapja. Székesfehérváron 1884. március 11-én (Jakab Lajos színigazgató idején) díszelőadás formájában mutatták be Shakespeare *Coriolanus* című drámáját Petőfi Sándor fordításában. (A Szent István Király Múzeum gyűjteményéből.)

1. A nemzeti nyelv és a színház ügye a szabad királyi városban

A magyar nyelv ügye, s ezen keresztül a nemzeti színjátszás pártolása oly sok minden más fontos probléma mellett a reformkor jellemző törekvése volt. Így ezek a kérdések a diéták tárgyalási rendjében is napirendre kerültek. A hivatásos magyar színészet intézményesülése uralkodói dekrétummal jámbor óhaj maradt, az első kőszínház 1776-ban Pozsonyban épült, benne német nyelven játszottak, s a magyar nyelvű nemzeti színház létesítésére vonatkozó tervezet (Frendel István munkája) 1799-ben még németül íródott.

A Pesti Magyar Színház megnyitása 1837-ben heroikus küzdelem eredménye volt, s csak az 1840. évi XLIV. törvénycikk helyezte "*mint nemzeti tulajdont országos pártolás alá*", neve Erkel Ferenc: Báthori Mária című művének 1840. augusztus 8-ai bemutatója óta Nemzeti Színház. (A fenntartására szolgáló tőke összege "*egyedül a nemesek ... által...lészen fizetendő.*", tehát a subsidium hivatott a törvény szerint erre. A törvénycikk kihirdetése után is csak 1843-ban történt meg a vármegyei tulajdonból országos kezelésbe való átvétel. A nemesek birtokaik arányában tett befizetéseiről szóló nyugták megjegyzése így szólt: "*a 1840. évi országgyűlési költségekből, és azon évi 44. törvénycikkely által a Nemzeti játékszínre országosan ajánlott sommából...*")

A nemzeti színpártolás tehát a reformkorban két szálon futott: az állandósításra vonatkozó törekvések a vármegyei nemesség érvrendszerében a reformmozgalom előterében álltak (megyegyűléseken, az országgyűlés két házában rendszeresen tárgyalták, a vezérszerepet Pest Vármegye vitte, hiszen Pest megye már 1802-ben követutasításához csatolta Rehák József magyar nyelvű színházalapítási tervezetét). Míg a gyakorlatban a vándorszínészet vállalkozói, írók, fordítók, színészek (gyakran egyazon személy több szerepkörben) a szabadpiacon, vékonyka kenyéren élve valósították meg. A színtársulatok fenntartása ugyancsak a megyei pártolástól és a közönség áldozatvállalásától függött. Már az első, Kelemen László (1762-1814) vezette hivatásos színtársulat pesti működését is csak a megszervezett országos testületi pártolás mentette meg, igaz csak rövid időre, hiszen a társulat adósságokat hátra hagyva szűnt meg 1796-ban. A 18. század végén Erdélyben idősebb Wesselényi Miklós (1750-1809), a 19. század elején Magyarhonban többek között Széchenyi István (1791-1860) állt a nemzeti színjátszás intézményesítése mellé. Széchenyi naplójában 1826-ban írta le először a Nemzeti Színház gondolatát.

1832-ben megjelentetett könyvében (Magyar játékszínről) a késlekedésen háborog: "*Fellobbant e tárgy, rakatott eh, szedetett pénz itt ,ott,amott és szinte mindenütt, eltanácsoltattak órák, napok, betek: de egyesítő planum, convergens systema nem volt, s ím ezért, éppen ezért sehol sincs és nem is lehet valódi siker.*"

A helyzetet súlyosbította, hogy 1812 és 1825 között nem hívtak össze országgyűlést, így az erre irányuló törekvések is erőt vontak el, s volt időszak, amikor bizonyos megyék maguk törekedtek

az állandó társulat létrehozására. Így tett ebben az időszakban, 1818-1824 között Fejér megye, bölcsőhelyet nyújtva a magyar nyelvű színészetnek.

A második magyar hivatásos pesti színtársulat vezetőjének, Kultsár Istvánnak (1760-1828) buzdítása a nemzeti színház felépítésére már magyarul jelent meg 1815-ben, de még süket fülekre talált.

A magyar nyelvű színészet vidéki központjainak egyébként alapvető hatása volt a magyarosodási folyamatra. Továbbgondolva ezt, mondhatjuk, hogy a színészet és a színpadi zene (járvulékosan jelmezként a nemzeti viselet, valamint a színpadi tánc) divatja ezt a folyamatot a nem magyarul beszélő városi polgárság körében jelentősen könnyítette. Társadalmi szempontból igen jelentős, és csak a reformkorban érthető hatása az is, hogy nemes és polgár egyet akart, egyetlen törekvés mellé állhatott, tehát az érdekegyesítés kulturális folyamatát is segítette. Kerényi Ferenc találó megfogalmazása szerint a színház *"a társadalmi érintkezés legdemokratikusabb formája"*. Óriási eredményeket hozott mind a drámairodalom, mind a fordítás, mind a zenés színpadi műfajok, mind pedig a magyar nyelv előtérbe kerülése és fejlesztése terén. Nagy hatású, kétoldalú folyamatról van tehát szó: színház és közönsége fejlesztéséről.

Ebben a kettős törekvésben, majd a pártolás újjászervezésében Fejér megyének és Székesfehérvárnak kiemelt szerep jutott. Kerényi Ferenc megfogalmazása szerint erre a központi és a *"pesti megmaradás teljes és nyilvánvaló kudarca"* után, új korszakot, a megyei igazgatás korszakát megnyitva került sor.

Szabályok és játszóhely

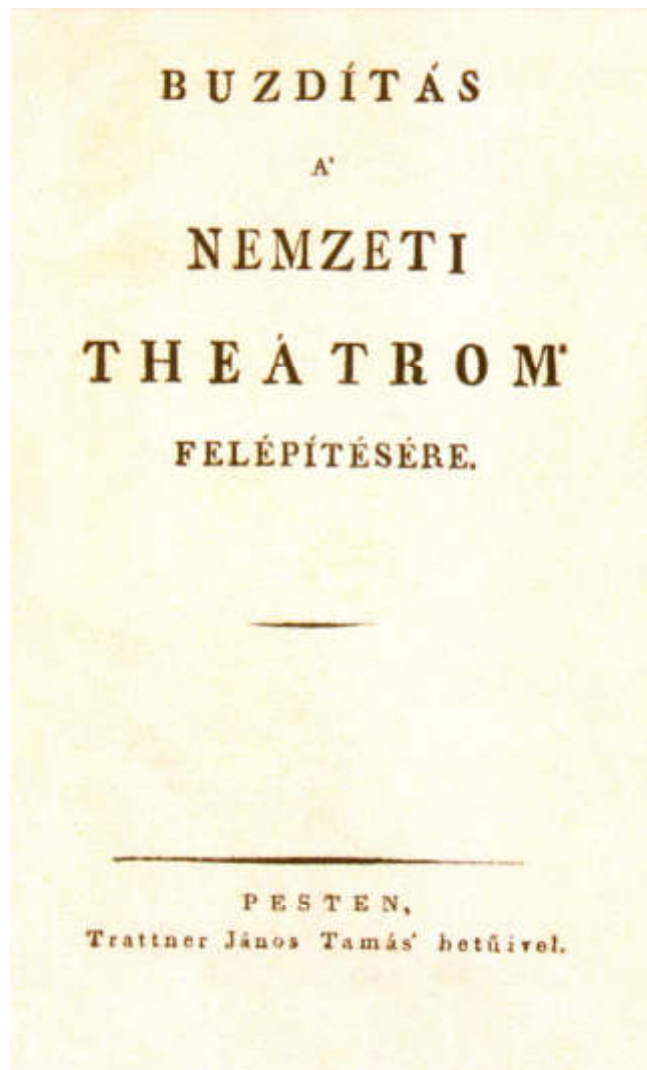
A 18. század végén a megyeszékhely még nagyon távol tartotta magát a színészettől.

Székesfehérvár Szabad Királyi Város engedélyéhez kötött az általában rendészeti ügynek tekintett rendezvények tartása: a muzsikálás, a táncvigalom, a színházi előadás és a műsor is. 1799-ben a Helytartótanács rendelete írta elő, hogy a műsortervet be kell nyújtani a tanácshoz. Székesfehérvár erre reagálva írta: *"A városban állandó színház nincs, ha jönnek a komédiások a tanács e rendelet szerint jár el."* A benyújtott előadás-tervet a cenzúra átvizsgálta, s a jóváhagyottakat csak ezután lehetett előadni. Erre kapott tehát játszási engedélyt a jelentkező társulat, az előadások lebonyolításában részt vett a társulat igazgatója és a színházi ügyekben eljáró városi kapitány is. A társulat az engedély fejében bizonyos taksát fizetett a szegényházi pénztár javára (vagy előadásonként, vagy egy összegben), illetve előfordult, hogy a város előzetesen kauciót kért. A befizetést és az előadásokat is a tanács biztosai, vagy később a színházi biztos ellenőrizte, róla jelentést készített. Fontos, hogy a tanács a *"nézvények"* engedélyezését, vagy tiltását, illetve a taksa befizetését az

állandó magyar nyelvű színtársulat esetében is érvényesítette, ugyanakkor annak fenntartásában bérlet vásárlásával vett részt, és szervezte is a javára indított gyűjtést.

A játszási engedély megtagadásának többféle oka volt: előfordult, hogy a városi emberek szegénységére, a város színházzal való ellátottságára, vagy a helyhiányra hivatkozott a tanács. Az utóbbi indok 1803, a színházterem megépítése előtt sűrűn előfordult, azután csak 1809-ben, a Napóleon elleni inszurrekciós háború idején, hiszen "*a színházat a katonai kórház elfoglalta*".

A szabályokhoz tartozik, hogy tilos volt színházi játékot tartani az adventi és böjti időszakban, valamint a normanapokon (a nagy egyházi ünnepeken), illetve ezeken felül Székesfehérvár fogadott ünnepein: Szent István és Szent Sebestyén napján. A fehérvári játszóhelyet még a német színészek fogadására alakították ki. A Győry-, majd Boross-háznak nevezett épületben a kaputól jobbra volt a Pelikán fogadó, balra pedig a "*teháttrum szálája*". (Ez a kétemeletes udvari szárny dőlt össze 1873-ban, éppen a mai, az állandó színház építésekor.)

Kultsár István műve buzdít egy nemzeti színház létrehozására (1815).
(Belitska-Scholtz – Rajnai – Somorjai: Színháztörténeti kézikönyv, Corvina. Budapest, 2005. 44.)

Békeffi (Szaller) István városi tisztviselő, műkedvelőként még játszott ott, utólagos leírása tehát hiteles. *"A vendéglőben volt a megyei urak találkozóhelye, az első emeleti rész az igazgató lakása".* A színházterem *"batalmas terem, melynek innenső végében a karzat foglalt helyet, a földszint ülőhelyeknek volt berendezve, egyébként báli terem is volt, míg a mai tulsó végében a színpad, a zsinórpádlás, öltözők voltak."* A házingatlanban az akkori tulajdonos Szluha Antal 1803-ban építtetett színház- és báltermet, melyet a Magyar Kurír egy álarcos bál leírásában a *"táncoló palotájaként"* emlegetett. 1803-tól, mint a színházi privilégium birtokosától Szluha Antaltól kellett bérbe venni, aki természetesen ügyelt is privilégiumaira, és tiltakozott, ha az ő tudta nélkül érkezett színész a városba. Az 1810-es évektől Szluhától bérelte a város az egész épületet, így a színházterem bérletét is a várossal kötötték ezután. (1817-ben a Szluha család eladta az ingatlant, s az 1837-ben került Bezerédy Miklós tulajdonába.)

Széchenyi István és röpirata a „Magyar játékszínről” (1832.) (Belitska-Scholtz – Rajnai – Somorjai: Színháztörténeti kézikönyv, Corvina. Budapest, 2005. 45.)

Győry-ház bal oldali, kétemeletes udvari szárnyát újjáépítése után, a 20. század fordulója körül többször is fényképezték emlékezve a hajdani színházra. A második kép megjegyzése helyes ugyan: itt is játszott Petőfi Sándor, de az akkor frissen felújított nagytermet nem tudták csupán színházi célokra igénybe venni (túl nagy volt a bérleti díj és sok más program volt), ezért többször a Fekete Sas kávéház színpadán szerepeltek.
 (A képek a Szent István Király Múzeum gyűjteményében találhatók.)

2. 1813 jelentős év a fehérvári színészet történetében

1813-ban hangzott föl magyar szó fehérvári színpadról. Kultsár István pesti színigazgató hozta el társulata egy részét, hiszen a pesti Rondellát, a magyar színészek játszóhelyét renoválták. A lyukas tetejű Rondellát 1812-ben kapták meg a magyarok, miután megnyílt a Pesti Német Színház. A Rondella az egykori pesti városgal őrtornya volt, és a Duna parton a mai Petőfi szobor mögötti térségen állt.

1813 előtt német színtársulatok járták vidékünket: a napóleoni századfordulón Budáról, Pécsről és Zágrábból. Majd az 1810-es években Kuncz János, Zartner, illetve Kübler János Ferdinánd társulata kapott játszási engedélyt. A korszakban újnak számító és nagy népszerűsége jutó operaelőadások tartására is kitértek az engedélyek. Így volt ez 1788-ban Scherzer, 1789-ben Divald esetében, a már megnyílt Szluha féle színházteremben Czibulka társulata pedig baletteket mutatott be. Karner többször kapott játékgengedélyt, bizonyosan operatársulattal érkezett 1804 végén és maradhatott 1807-ig, ismert előadásuk 1805. március 11-én az *Oberon* volt. Az 1805-ös előadásról fennmaradt német nyelvű selyemre írott színlap (a Szent István Király Múzeum gyűjteményében) figyelmetlen feldolgozása miatt az irodalomban többször előfordult, hogy ez Carl Maria von Weber műve volna. Ezt az adatot tévedésnek minősíthetjük: csupán a népszerű Oberon-téma egyik előképe lehetett, Weber operáját csak 1826-ban mutatták be. Gindl 1807-ben, Pfeiffer 1808-ban, majd Kuntz társulata 1810-ben szintén operaműsorral érkezett, ez utóbbi társulat 52 engedélyezett darabja között 20 opera szerepelt. Kübler János Ferdinánd társulata nagy létszámú, prózai és zenés darabokat egyaránt játszó, jó nevű társulatnak számított, érvényes engedélyük volt Fehérváron 1813. október 1-től 1814. március 31-ig. A magyarok előadásai idején valószínűleg éppen másutt tájoltak.

A játszóhelyet a Pelikán fogadóban is még a német színészek fogadására alakíttatta ki a város, most azonban a magyarokat várta. Balog István, a későbbi direktor szerint, egyrészt a Rondella rossz állapota, másrészt viszont a fehérvári színpártoló közönség támogatása volt az oka a fehérvári vendégszereplésnek. *„Rondellánkat környékezni kezdvén az üresség ... tanácsot ültünk Kultsár úr szállásán, a hatvani utcában... Végre annak indítványa állott meg, hogy egy-két hétre zárjuk be a Rondellát és menjünk Fehérvárra, ott kész színház van a Pelikánnál, mert ezelőtt néhány évvel a pesti német színész társaság éppen oly céllal ment oda, mint mi most és ott a város csináltatott számokra Theatert, az most is készen áll.”*

Az első magyar társulati igazgató tehát Kultsár volt a fehérvári iratok szerint. A sokoldalú, tudós igazgató érdemeit nehéz sorolni, nem feledhetjük azonban közülük azt, hogy ő adta ki először (1794-ben) Mikes Kelemen törökországi leveleit. A komáromi születésű egykori bencés pap hírlapíróként és a pesti magyar társulat igazgatójaként éppen 1813 őszén vette át a magyar nyelvű

színészet ügyét. Az általa szerkesztett *Hazai és Külföldi Tudósítások* tehát rendszeresen adott hírt a magyar színházi életéről, s így először a fehérvári magyar színészetéről.

A *Magyar Theatromi Almanach* megfogalmazása szerint „*Fejérvár az, hol szerencsés volt a Magyar Társaság az ottani magyarságban feltalálni a régi magyaroknak igaz nemzeti lelkét*”.

A Fehérvárott játszó színtársulat tagjai voltak: Murányi Zsigmond, Déry István, Balog István, Divéky Imre, Kőszegi Alajos, Komlóssy Ferenc, Újvári Péter, Németi Ferenc, Jantsó István, Murányiné Lefebvre Teréz, Déryné Széppataki Róza, Thellerné Ludvig Borbála Czagányiné Simonyi Julianna, Böösi Anna. A könyvtáros Nagy János, a sűgő Görög István, a karmester Neuherz Antal volt.

A társaság 1813. október 21-től 29-ig, tehát mindössze 9 napig tartózkodott itt, összesen 8 darabot adtak elő (pl. Metastasio, Lessing, Iffland és Dugonits András műveit).

A társulati tagok felsorolása fontos, hiszen Déryné (Széppataki Róza 1793-1872) későbbi énekes karrierje miatt tér ide vissza, már férje, Déry István nélkül, ám köztudott, hogy az énekelni is tudó színészek között Déryt szokás úgy emlegetni, mint akire kisebb férfi énekesi szerepeket (baritonként) rá lehetett bízni. Lehet, hogy mint énekes színész még hiányzott is. (Déry kezelte a jelmeztárat és munkássága egyébként több darab fordítójaként is fontos.) Balog és Komlóssy jelentős színingazgatók lettek, Komlóssyt (1797-1860) a jó Shakespeare-fordítók (pl. a Lear király fordítója és számos székesfehérvári jelentőséggel bíró alkalmi mű írója), Balogot pedig az opera szövegkönyv írók között számon tartják. Balog Cserny György című vitézi játéka (a mindössze 15 éves Róthkrepf - Mátray - Gábor zenéjével, 1812. november 12.) két előadás utáni betiltása ellenére, vagy talán éppen ezért, jelentős sikert aratott. Később is, elsősorban tematikája miatt, nagy szerepet játszott a Délvidéken megjelenő vándortársulatok repertoárjában.

A karmester említése azonban igazi újság! Hiszen a karmesterhez zenekar is jár. Ez a zenekar a darabválasztásból láthatóan, még nem volt alkalmas igazi operák előadására, de nyitányok, zenés betétek, közjátékok előadását már vállalták, ugyanis kísérő-műsor nélkül a színházi élmény már elképzelhetetlen volt, sikerre nem számíthatott. Zenekar és karmester tehát már volt: alkalmi zenére, esetleg "elegyes műsor" előadására már vállalkozhattak. Ebben az átmeneti helyzetben tipikusnak mondható a quodlibet (szó szerint: ki mit szeret), ahol válogatást nyújthattak a színészi gárda legjobb számaiból, sok alkalmi zenével.

A pesti vendégek az első előadáson bemutatták Szentjóbby Szabó László: *Mátyás király, vagy a nép szeretete jámbor fejedelmek jutalma* című darabját. A *Hazai és Külföldi Tudósítások* szerint prolog vezetette be az október 21-i első előadást. Eszerint legelőször lép fel a színtársulat a régi fővárosban azért,

„hogy a közönséges mutatóknak szokatlan gyönyörűségét édes anyai nyelvünkön éreztessék”. Déryné naplójában is megjegyezte, hogy ez volt a pesti társulat első kirándulása.

Kultsár a bemutató darabválasztását a prologban így indokolta: *„A mai játékszínnek tárgya egy oly király választása lesz, ki a tudományoknak fényt, a nemzetnek nagy nevet, magának elenyészhetetlen dicsőséget szerzett. Az elindulásban azon lesz a társaság, hogy oly elevenen tüntesse szembe a nemzeti léleknek nagyságát, hogy ki-ki büszkélkedve érezhesse, hogy magyar.”*

Szentjóni Szabó László színműve Ferenc császár koronázására készült 1792-ben a Kelemen László vezette első magyar színjátszó társaság számára. A korban népszerű vitézi játékot szívesen adták elő később is vármegyei ünnepélyeken, majd a fehérváriak mutatták be az udvar előtt az 1825-ös pozsonyi országgyűlés alkalmával a császárné koronázása okán. Népszerűségét mutatja, hogy mindjárt két dalművet is készítettek belőle 1834-ben Heirich József, illetve Arnold György zenéjével.

A vendéglőadások megtartását adományok tették lehetővé. A *Hazai és Külföldi Tudósítások* lapjain Kultsár Zlinszky Ignác, Kotsi Horváth József, Magyarai Péter és Nagy Elek nevét említi. Ugyancsak dicsérőleg említi meg a ciszterci atyákat. *„Mélto köszönettel hálálja azon tiszteletes rendnek szíves indulatját, melynek az emberi nemzet oktatása hivatalbéli kötelessége lévén, a hazafiságról való példaadást is kedves kötelességének tartotta.”*

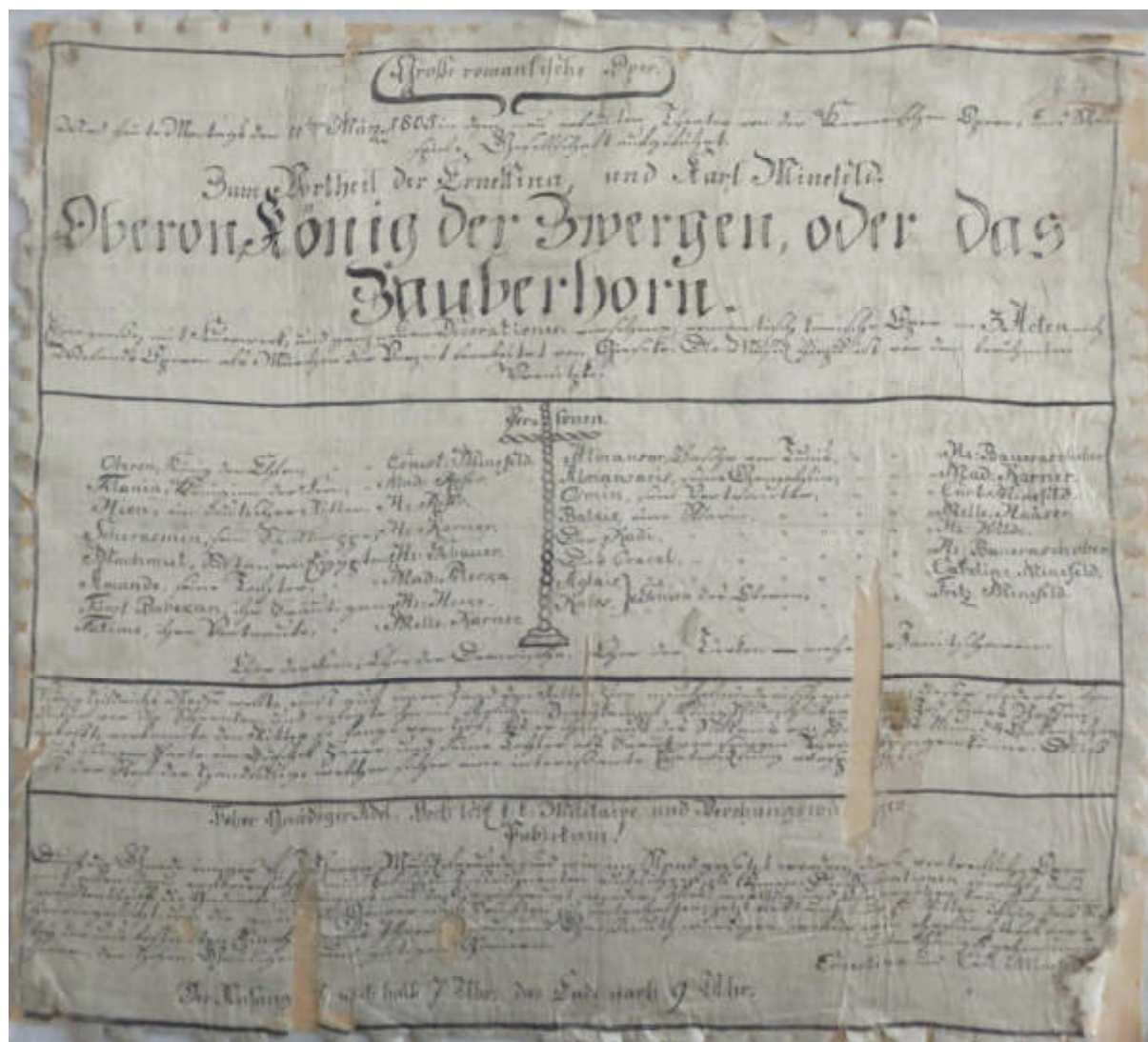
Kultsár direktor a magyar nyelvű színészet országos otthona, a jövő nemzeti színház javára is nyert támogatókat Székesfehérváron. Magyarai Kossa Péter és Nagy Ignác neve fordul elő ismét, valamint egy nagyobb adomány, 12 ezer forint erre a célra Pest megyének. Magyarai Kossa Péter (csákvári főszolgabíró), és Zlinszky Ignác később is lelkes támogatói maradtak a színészet ügyének.

Ugyanakkor Kultsár a város kasszájába az engedélyért 122 Ft-ot fizetett be. Az összeget a szegénypénztár, a kórházalapítvány és az aggodalmak intézete között osztották meg.

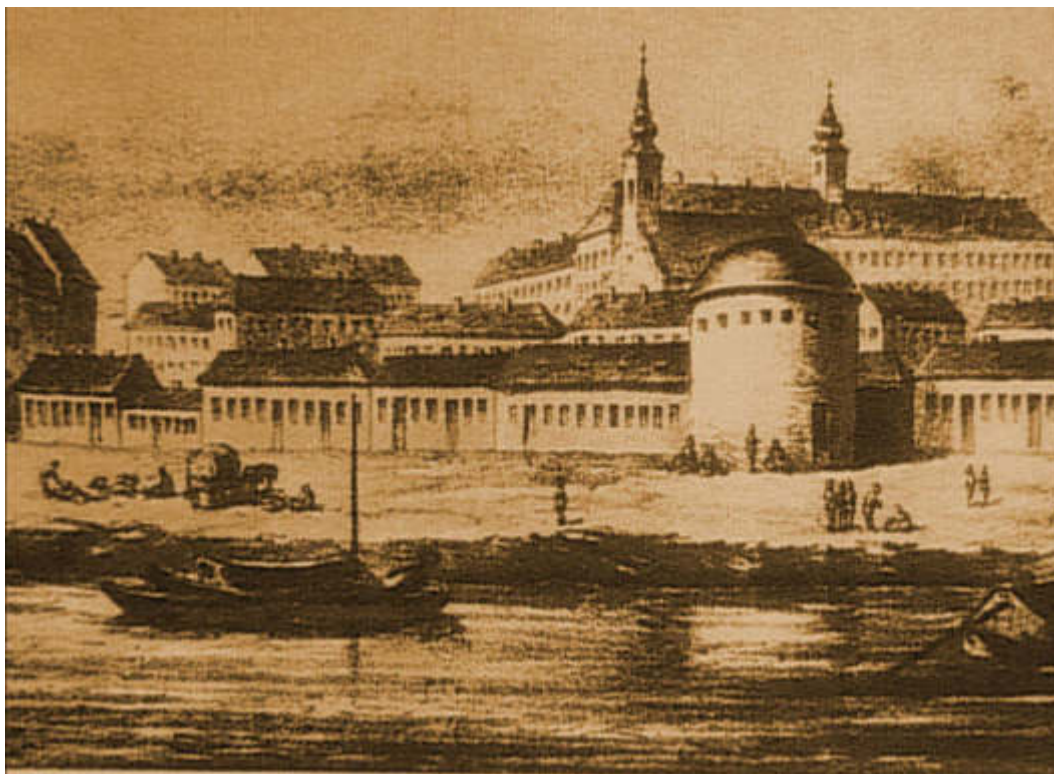
A társulat egyenlege ugyancsak igen pozitív volt, hiszen a támogatás mellett kevés kiadásuk volt. *„A színházat ingyen kaptuk, ingyen szállásokat rendelének, ingyen forspontot és várva vártak Fehérvárra. ...igen nagy jövedelmeink voltak – a pesti bukásokat mind kifizette a fehérvári jövedelem.”* – írta Balog. Más haszna is volt azonban a fehérvári vendégszínháznak: 1814-ben három alkalommal is megismételték, s innen datálódik a magyar színházért rajongó fehérvári közönség pártolása.

A pesti társulat a fehérvári vendégszínház idején már feloszlóban volt: Czagyányiné, Lang Ádám és Balog István ekkor vált meg a társaságtól (Balog elvált feleségétől, Tenkler Erzsébettől is). Balog önálló társulatot alapított, a Dunántúlon vándorolva többször is visszatért Fehérvárra, s 1818-ban is itt tartózkodván, az állandó társulatról először vele kezdett tárgyalásba a vármegye. Ő viszont

éppen azért maradt ki ebből a szervezésből, mert elvált felesége dolgozott a szerződött tagok között. Így az 1818-as társulati tagok névsorában Balog István nem szerepel, tehát az irodalomban until emlegetett azon adat, hogy Balog lett volna a fehérvári direktor, nem állja meg a helyét.

Az Oberon 1805-ös előadására hívogató selyemre írt színlap a Szent István Király Múzeum gyűjteményéből. Nem Weber sokkal későbbi művét hirdetik azonban, hanem Paul Wranitzky Karl Ludwig Giesecke librettójára 1789-ben komponált „tündér-operáját”. A mű korában nagyon népszerű volt a német színpadokon.

A Rondella, azaz a pesti városfal körbástyája 1774 óta működött szükségszínházként. A mai Régiposta utca és a Petőfi tér sarkán állt. A Hild-féle városrendezési terv szerint bontották le 1815-ben. Fennállása alatt itt aratta Déryné első nagyobb énekes sikerét Balog István Cserni György című operájában.

(Székely-Cenner: A magyar színészet nagy képeskönyve. Corvina. Budapest, 1985. 12.)

Déryné egyik legismertebb ábrázolása 1834-ből, Holbein *Az alpesi rózsza* című színművének Lislíjéként. Chlader Antal rajza alapján készült Kohlmann Károly színezett acélmetszete. (Belitska-Scholtz – Rajnai – Somorjai: Színháztörténeti kézikönyv, Corvina. Budapest, 2005. 25.)

3. „Színészet a vármegye kebelében”

Az 1810-es évek második felében a megyei nemesség és a megyében dolgozó értelmiségiek hada, illetve az uradalmak alkalmazottai adományaiból szép summa, mintegy 14 ezer forint gyűlt össze a pesti állandó színház fölépítésére. Tudjuk, hogy az építkezésből egyelőre bontás lett: 1815-ben a magyar játszóhelyet, a Rondellát lebontották. A színészek egy része Miskolc felé vette útját, mások Balog István vezetésével a Dunántúlon vándoroltak, s közben többször is útba ejtették Fehérvárt. Fennmaradt 1817-es plakátjuk, melyen Kotzebue: *Nagy zűrzavar* című művét hirdetik. Az országos színház megalapításának kudarcát látva döntött úgy a Fejér megyei adminisztráció, hogy befogadja az otthontalanná vált magyar színészetet.

Színháztörténetünk dicső korszaka kezdődött. 1818-tól 1824-ig egyértelműen Fejér Vármegye vállalta, hogy otthont ad a nemzeti színjátszásnak, s ezt az otthonteremtést mintegy hivatali kötelezettségének tekintette. Csak a vállalkozás határozott anyagi csődje miatt szakadt vége a megyei gyámkodásnak. Ám még a sok adósság után is egy utolsó, jelentős áldozatot vállaltak: eljutatták a társulatot az 1825. évi pozsonyi országgyűlésre.

A létrehozott Nemzeti Színjátszó Társaság tehát megyei alkalmazásban állt. Ez teremtette meg számára a biztos alapot a magyar nyelvű színházi kultúra, majd a zenés színház létrehozásának kísérletére.

A színtársulat főigazgatója, főintendánsa Kolozsváry Pál megyei főszolgabíró lett. Tollal és szóval, szívvel és hittel fogott hozzá a munkához, majd ugyancsak az ő feladata volt a csődtömeg kezelése is. Kolozsváry Pál élete végéig, 1828-ig hathatós támogatója maradt a magyar nyelvű színészetnek és különösen a Fehérváron megismert teátristáknak. Hosszú temetőbeli sírjánál 1913-ban százéves évfordulójára emlékezett a fehérvári színészet.

Az intendáns mellé rendelt megyei csapat feladata volt a Pelikán fogadó nagytermének felújítása, a jelmez-és kelléktár kialakítása, a bibliotéka létrehozása. Mindez már készen várta a szerződötetett színészeket.

Az alapozó munkákra megyei adakozást hirdettek, s erre az első évben 21 ezer forint érkezett. Természetbeni adományokkal is hozzájárultak a társaság megalapításához: pl. a Pelikán terem tulajdonosa ingyen adta a termet, Bajzáth György pedig szállást biztosított a színészeknek Megyeház téri palotájában. Az előkészítő munkához hozzá tartozott a megfelelő számú és színvonalú zenekar kialakítása. A 16 tagú zenekar élén végig Hahner Makariás, a püspöki székesegyház karmestere állt.

A lelkes és nyilvánosan is hirdetett mozgalom, valamint a közadakozás ténye megteremtette a legfontosabbat, az érdeklődő és pártoló közönséget is.

A színházterem átalakítása jól sikerülhetett, mert Ürményi József országbíró-főispán így írta le a termet az 1818-as megnyitó díszelőadás alkalmával: „*Takaros színházat találtam, jól kivilágítva, függő lámpával a közepén, amelyet a budai és pesti német színházban láttam. A zenekar 16 állandó muzsikusból áll, a rubatár gazdagabb, mint Pesten. A függöny nagyon szép festésű.*”

A színházi vezetőség negyedik tagja volt a tulajdonképpeni színi direktor, 1820-ig Éder György, majd Horváth József. A vezetőség tagjai közül fizetést csak a színi direktor kapott, de ezért játszania is kellett. A vezetőség a megyei tisztikar tagjaiból alakított játékszíni bizottságnak tartozott beszámolóval és elszámolással.

Az 1818-as első évben október 11-étől 38 előadást tartottak. Ez az előadás-szám nem jelent teljes évadot, hiszen akkori szokás szerint a társulatokkal Szent György naptól (április 24.) a következő Szent György napig szerződtek. Az 1819-es teljes évadban száz előadást játszottak Fehérváron.

Az első előadás: Tokody *A Szövetség diadalma* című darabja volt, amelyre Szilágyi Pál egykori színész úgy emlékezett, hogy „*olyan batást tett, hogy jónak látta az igazgatóság nyugalomba és a láda fenekére helyezni.*” A darab tehát rossz volt, de a közönség lelkes és a trupp kitűnő. Ürményi József levele szerint: „*A színészek jók, néhány közülük olyan, hogy mint mondani szokás, már jobb nem lehet.*”

Az 1818-as bemutatkozó első előadáson Heinrich Marschner (1795-1861) ünnepi nyitányát adták elő. Könyves Máté *Játékszíni koszorúja* erre a tényre még 1834-ben is szívesen emlékezett:

„*Marschner Henrik úr által ezen alkalmatosságra nemzeti ízlés szerint készült muzsikakar zengéssel, minden rangon és renden lévő nagy. érd. közönség örömmel telt várakozására*” nyitották meg a színházat.

A zeneszerző akkor Zichy János zongoratanáraként Nagylángon élt. Marschner magyaros ízű nyitánya mellett egy rondót és egy operát (*Salidar és Zulmina*) komponált ekkor. Később a német romantikus opera ünnepelt alakja lett (lipcsei, majd hannoveri színházi karmester, 1828-ban komponált *Vámpír* című operáját magyarországi bemutatóként 2008-ban adta elő a rennes-i opera Szegeden).

Ajándékokból igen gazdag eszköz- és jelmeztárat hoztak létre: egy későbbi jelmezjegyzék szerint 230 férfijelmezük volt, a színésznők pedig saját kosztümjeikben játszottak. Minden együtt volt tehát a jó, tartalmas és a magyar nyelv művelését szolgáló előadásokhoz. Fontos, hogy hamarosan megfelelő darabok is lettek, Kisfaludy Károly tollából.

A Kisfaludy-bemutatók mellett a társulat már az első két évben Goldoni, Schiller, négy Shakespeare és két Katona József bemutatóval kedveskedett közönségének. A három évre

tervezett időszak alatt fizetett színházi apparátust alakítottak ki: másolót, fordítót, sűgőt, öltöztetőt fodrászt, jegyszedőt, színlapkihordót és díszítőit is alkalmaztak. Szilágyi Pál egykori színész visszaemlékezései szerint ugyan a legjobb díszítő maga Bajzáth uram volt: „*oly nagy urat oly szenvedéllyel nem láttam dolgozni, mint ő... olyan gyönyörű díszítményeket állított elő, hogy azt méltán megbámulhatta mindenki*”. Pap Gábor aljegyző fordítóként lépett föl: legsikerültebb fordítása Grillparzer *Sappho* című darabja, Kántorné Engelhardt Anna (1798-1853), a társulat legnagyobb tragikájának híres alakításaként lett ismert. A színpadi sikerre való tekintettel a dráma a következő évben könyv formájában is megjelent a székesfehérvári Számmer Nyomdában. Az író azonban eredeti műveket is alkotott: a fehérvári társulat számára írta *Imre herceg* című művét, illetve 1818-ban adta ki *Szöszvár* című regéjét.

Mellettük a korszak keresett szerzői és több magyar, mára elfeledett alkalmi író, sőt több gyakorló színész átirata is szerepelt. Ezek közül megemlíthető a Kopácsy püspök installációja alkalmából írott (írója Komlóssy Ferenc székesfehérvári színész) és előadott *Érdemkoszorú* című alkalmi mű, illetve az 1819-ben színre vitt *Zöld Martzi* című darab a Heves megyei betyárról. A lelkes pártoló közönséget minden adakozásba bevonták, s kegyének elnyerésére 1820-ban a belépti díjakat leszállították. Megnövekedő forgalommal is kecsegtették a fehérváriakat a színészet letelepítése és sikerei nyomán. 1819-ben például az így megfordult 24 ezer forintra apelláltak, mely a színészek szükségleteinek kielégítésével, vásárlásaikkal a polgárok kezére jut majd. A városban megjelenő konkurenciát is távol akarták tartani, a magisztrátus előírta: „*Minden, a kebelünkbe jövő mechanikusok, kötélén ugrálók, állatokat mutatók és más ilyen emberek a játékszín igazgatásával az engedelem végett megegyezni és alkudni kötelesek.*”

A társulat ekkori hírnevét a játék színvonala, a jó műsorválasztás és a kiváló színészek szereplése alapozta meg. Különös büszkségük volt a magyar nyelvű színiirodalom bemutatása, ezt ebben az esetben Kisfaludy Károly színművei jelentették. Első pest-budai előadásukkor is *A tatárok Magyarországon* című művét adták 1819. május 3-án.

Népszerűségük másik forrása az volt, hogy mint egész naptári évre szerződött társulat, nyáron is játszottak, sőt "tájoltak". Mohára a Bajzáth-birtokra, vagy az éppen kezdődő füredi fürdőélet népszerűsítésére, Balatonfüredre is jártak.

Vendégjátékra Pestre, Veszprém, Zala, Baranya és Komárom megyébe is meghívták a társulatot. A magyar színtársulat a székesfehérvári biztonságért és szeretetért hálás volt.

1823-ban a *Magyar Játékszíni zsebkönyvecske* lapjain így köszönték meg a gondoskodást:

*„Oltalmat nyújtottál körödbe gyűlt
Seregünknek Székesfehérvárt ápolván
Édes anyai nyelvünk, kebeled elfogad
Segítesz fölfelé repülni, áldozatod
Nem kímélted, s buzdítván megyéd igaz
Hazafiait, állaposítani akarod ezen
Már 32 évek oltá véd
Nélkül levő magyar intézetet...”*

A fehérvári, immár jó hírű színtársulat számára a vég kezdetét jelzi, hogy intendánsuk kénytelen számot vetni a fenntartás nehézségeivel. Fogy a fenntartáshoz fűződő lelkesedés, túl sok a kiadás – íme, akkor sem volt ez másképp. Az 1820-as számvetés eredményeként kísérletet tettek a dunántúli megyék támogatásának megszerzésére. December 11-ei hosszabb jelentésében maga Kolozsváry Pál hívta fel a dunántúli kerületbeli megyéket arra, hogy *„a játékszíni intézeteknek állandó fenntartására nézve, ezen nemes megyével kezet fogjanak és hazafiúi adakozásukkal az intézetet és annak egyetlenegy fő célját, az anyai nyelv pallérozását és terjesztését elősegítsék.”* A megyék adakozása ebben az évben megsegítette a fehérváriakat, de a következő évekre elapadt a támogatás. Mindez 1824-re érett meg, ám a szakítás még nem végleges: még kitartanak az eredeti tervek mellett: segítik a fehérvári teátristákat a nemzeti színjátszás állandó hajléka megteremtéséig.

1824-ben az évad kezdete, Szent György napja előtt a fenntartó Fejér megye, és a megyei vezetőség kebeléből választott igazgatóság számot vetett a színház fenntartása miatt kialakult adósságokkal, elengedte pártolt társaságát. 1824. április elsejével a társulat igazgatását felajánlották a Horváth József és Komlóssy Ferenc párosnak. Egyelőre a főigazgató tisztségében továbbra is Kolozsváry uram szerepelt, de az állandó támogatás megszűnt, az 1824-es őszi idényt már önálló társulatként kezdték. Ebben a felállásban, de lényegében még változatlan személyi összetételben és hasonló műsorpolitikával szerepeltek ismét sikerrel Pesten, majd a nyári füredi játékokon. Fehérváron azonban 1824-ben már csupán 62 napot játszottak, és a tél folyamán a társulat tagsága is kezdett kicserélődni. A Fehérvárra időnként visszatérő, különböző elnevezésű társulatok egyik leghűségesebb tagja a Komlóssy házaspár volt.

A megye anyagi támogatása tehát lényegében elapadt, de erkölcsi támogatását továbbra is élvezték. A nemzeti színjátszás megteremtése érdekében talán a nádor, illetve 1825-ben a Pozsonyban ülésező országgyűlés figyelmének felhívása szerepelhetett célként, s ennek

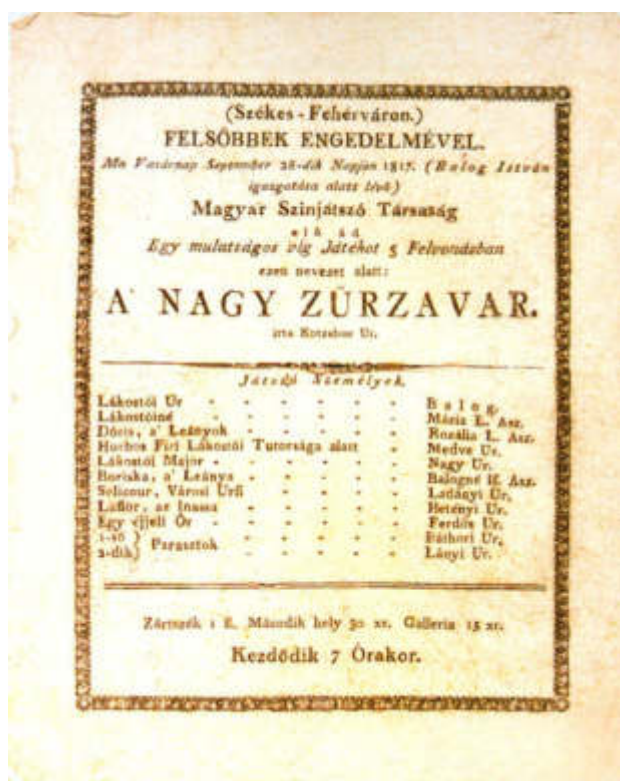
érdekében a megye figyelmet kért magyar színtársulata számára. Könyves Máté is azt vélte, hogy az országgyűlésen való szerepléssel a magyar színházügy révbe érhet, országos fenntartást és védelmet kaphat. *Játékszíni Koszorójában* 1824-ben így írja le a társulat reményeit: „*Tekintetes nemes Székes Fehérvár nagy lelkű nemes Hazafiai megfeleltek kötelességüknek hét esztendőig – az Intézet az ország gyűlésén lehető meg alapítását várván, azt fenntartották.*” Ebben a reményben a társulat régi nevét megtartva Fejér megye támogatásával készült a pozsonyi vendéjátékra.

A pozsonyi vendégszereplés alkalmával 26 előadást tartottak, a magas bérleti díj és a csekély pártolás miatt azonban a vendégszereplés nem hozott sikert.

A Nemzeti Színház megalapításáig még másfél évtized hátra volt, s ezt az időt a fehérvári nemzeti társulat már nem tudta megvárni. Maradt újra a vándorélet.

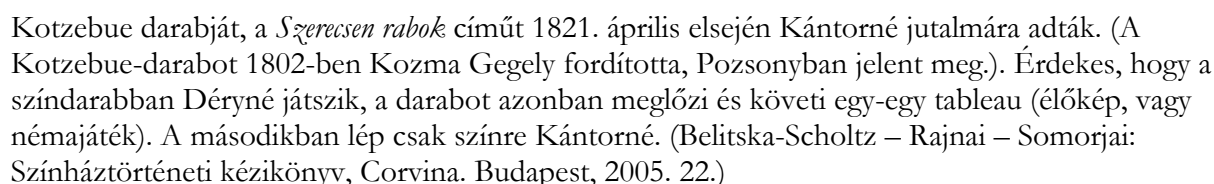
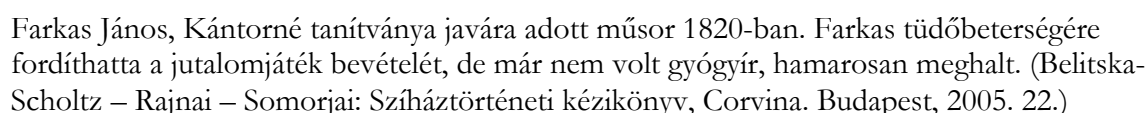
Maradt azonban a fehérváriak érdeklődése is a magyar nyelvű színház iránt, hiszen vándor társulatok ismét szerepeltek.

Déryné forrásértékű *Emlékiratai* világítanak rá egy érdekes tényre. Kolozsváry uram válságkezelési stratégiája életében ugyan nem ért el sikert, hosszabb távon azonban minden elképzelése megvalósult. A dunántúli színi-kerület összefogásával operákat is játszottak Fehérváron, 1837-re felépült Pesten közadakozásból "országos pártolással" a régen tervezett színházépület, amelyet 1840-től valóban Nemzeti Színháznak neveztek.

A nagy zűrzavar (Kotzebue műve) Székesfehérváron még Balog társulatának előadásában került műsorra 1817-ben.

(Belitska-Scholtz – Rajnai – Somorjai: Színháztörténeti kézikönyv, Corvina. Budapest, 2005. 28.)

4. Nyári várviadal és pozsonyi díszelőadás

A színházi évad Szent György naptól a következő Szent György napig tartott. Ennek értékes időszakai a nyár eleje és az ősz voltak. Ezekben az időszakokban lehetett a fehérvári közönség pártolására, érdeklődésére igazán számítani. Ennek magyarázatát az adja, hogy még nem kezdődtek el a nagy nyári munkák, és a húsvéti illetve karácsonyi ünnepkörhöz tartozó böjti időszakokon kívül nem volt olyan sok úgynevezett „normanap”. Ezeken a napokon, vallási ünnepeken az egyházi szokásjog tiltotta a zajos rendezvényeket, így a színházi előadásokat is. A meleg nyarat a színpártolók döntő részét alkotó vármegyei nemesség is rendszerint birtokán, vagy fürdőhelyen töltötte, ezért ilyenkor a trupp vándorolt közönsége után.

A nyarat a fehérvári színészek is másfajta rendezvényekre használták. Bajzáth György a színház nagy barátja és pártfogója hívta meg birtokára a teátristákat. Nagyszabású játékot rendeztek 1819-ben a savanyúvizéről híres Mohán.

Nagyon jó érzékkel használták ki a szabadtéri játék lehetőségeit. A mohai forrás melletti tisztáson vár-kulisszát építettek. Szilágyi Pál, aki maga is részt vett a produkcióban (sőt, mint volt huszár, maga alakította az összes sereg parancsnokának szerepét) így írt a helyszínről: *„Mióta élek – pedig megvénültem – oly célszerű színpadi arénát soha nem láttam, roppant élő fákból alkotva vagy 200 öl széles, 400 öl hosszú, oly ülővel, perspektív s oldal kijáratokkal, öröm volt csak körül tekinteni is a színészeket. Háttérben várfalak mozsárágyúkkal spékelve.”*

Egy várviadallal és tűzijátékkal látványossá tett katonadrámát (Möller alkotása Kónyi fordításában) a *Gróf Valtron, avagy a subordináció* címűt adták elő 1819. augusztus 15-én. A források százakra menő katonaság részvételéről, tehát jelentős statisztériáról számolnak be. A katonák szállítása és ellátása tekintélyes költségeket jelentett (a fuvaros keresztesieknek mintegy száz forintot fizettek ki ezért), hiszen teljes fegyverzetben vonultak ki Fehérvárról. Ám a ráfordítás rekord bevétellel is párosult: a tiszta bevétel 1003 forint és 2 krajcár lett. (Talán éppen emiatt, a mohai nyári előadásokat a következő évben is megrendezték, de már nem hatottak az újdonság erejével.)

Az igazán közönségcsalogatóra sikerült előadást a szomszédos vármegyékben is hirdették. Szilágyi Pál büszkén írja visszaemlékezéseiben: *„Egy hó előtt már hirdették a nagy színlapok „Gróf Valtron” nagy katonadráma előadását, a szomszéd megyékben szétküldettek e lapok.”* Jöttek is a fogatok Tolnából, Somogyból, Zalából, Veszprémből, sőt Győrből és Komáromból is. A fogatok parkolását, sőt a lovak etetését persze éppúgy meg kellett szervezni, mint egy mai előadásra az autókét. A szervezést dicséri, hogy mindenki előre tudta, hogy hol lesz a helye és onnan hogyan hajthat majd

haza. A nagysikerű látványosság megalapozta a fehérvári teátristák ismertségét, s így az elkövetkezendő évek dunántúli vendégjátékait is.

A közönség nagy tetszéssel fogadta a szokatlan nagy apparátussal előadott látványos produkciót. „*Az utolsó felvonásban csata fejlődött, a vár röppentyűkkel lövetett, végre rohammal bevétel, s az egészet, midőn alkonyodott, a vár égése nagy tűzijátékkal fejezte be.*” – emlékezett Szilágyi. Pontosabban fogalmaz a *Hazai és Külföldi Tudósítások* cikke: „*Az előadás pedig pontosan, jól és oly pompásan ment végbe, hogy a Katonaság résztvevő Kompániája hat teljes lövéseket tenne, az ágyuk pedig hatvan lövéseket, és végre a vár megvétele, s annak elégetése a legszebb tűzi játékkal vetélkednék.*”

Az egész scenikai terv arra épült, amit a szokatlan helyszín kínált. Független nyilván nem lehetett, ezért a délutánra szervezett előadás Szilágyi uram által vezényelt díszszemlével kezdődött, és a sötétség beállta után tűzijátékkal, a fából készült vár elégetésével végződött.

Nem úgy ez a szép nyári este. Az előadást bál követte, melyben ki-ki virradatig szórakozhatott.

A nyári színházi előadásokat hamarosan az első igazi fürdőhely, Balatonfüred hódította el. Balatonfüred fejlesztésében Kisfaludy Sándornak döntő szerepe volt. Ő kezdeményezte ugyanis, hogy a régi deszkaépítmény helyébe állandó nyári kőszínház épüljön. 1831-től tehát megépült Miskolc és Kolozsvár után a harmadik állandó magyar színházépület, s ebben talán a fehérvári teátristák jó példája is szerepet játszott.

A fehérvári társulat addigra már ismerőssé vált Füreden. 1824-ben játszottak itt először, akkor a nádor és családja tiszteletére rendeztek előadást. Ez a nyári játék azonban már a megyei fenntartású társulat bomlásának folyamatát jelzi. Fejér megye tehát elengedte pártolt társaságát: még Kolozsvár uram főigazgatásában, lényegében még ugyanabban a személyi összetételben, s ugyanazon műsorral, de önálló társulatként kezdték az 1824-es őszi idényt, Ismét sikerrel szerepeltek Pesten, majd a nyári füredi játékokon, de fehérvári szerepléseik csökkentek, és a tél folyamán a társulat tagsága is kezdett kicserélődni.

Valószínű, hogy volt valami célkitűzés azonban, ameddig a megye elsősorban erkölcsi támogatását, s kisebb részben még anyagi juttatásait is fenntartotta. Ez a cél talán éppen a füredi nádori látogatás, illetve a következő évi pozsonyi vendégjáték támogatása volt. A társulat régi nevét megtartva Fejér megye támogatásával készült a pozsonyi vendégjátékra.

A támogatás első jele az volt, hogy a tíz új alkalmi vendéggel megerősített szintársulatot Pozsony megye jóindulatába és pártfogásába ajánlották a megye vezetői. „*Most látván azon szerencsés szempillantást, ahol tartandó országgyűlés alkalmatosságával ezen intézetnek állandó karba való helyeztetése iránt valamely elhatározás tetetődhetik*” – írták, tehát hivatalosan is azzal számoltak, hogy a diétán országos intézkedés születik az állandó magyar színház megalakításáról.

A pozsonyi vendégszereplés különös fényét Karolina Auguszt királyné megkoronázása jelentette. A fehérváriak 1825. szeptember 25-én tartották első előadásukat, s másnap, a koronázás napján ingyenes előadást tartottak (a *Háládatosság ünnepe* című darabot adták) az egész város ünnepi fényét emelve. Az előadás költségeit a király magánpénztárából megfizette, de az ünnepelt nem vett részt az előadáson. Utóbb azonban az udvar ismét előadatta a darabot, s azt a trónörökös Ferdinánd a többi főhercegekkel együtt megtekintette.

A fényes ünnepek lezajlottak, de nem hozták meg sem az országos színpártolás országgyűlési döntését, sem pedig a Székesfehérvári Nemzeti Színjátszó Társaság anyagi sikerét. A Pozsonyban töltött hónap alatt a társulat legjobb műsorából 26 előadást tartott. Olyan hatalmas bérleti díjat követelt azonban tőlük a színház bérelője, hogy azt nem tudták kitermelni. Az anyagi csőd oka azonban alapvetően nem a magas bérlet, hanem az volt, hogy a színháztermet nem töltötte meg a közönség. Ha legalább 400 jegyet vettek volna minden estére – számígtatták az igazgatók – abból a bérlet és a színészek fizetése kitelt volna. Haszon persze semmi.

A pozsonyi vendégszereplés után tehát már nem volt meg a fehérvári színpad, és még nem épült a Nemzeti Színház sem. Maradt ismét a vándortársulatok menetrendje.

A mohai forrás környékét, ahol a szabadtéri előadást tartották, képeslapon ábrázolták. (A Szent István Múzeum gyűjteményéből.)

A balatonfüredi színház a Dunántúl első kőszínházaként 1831-ben épült, 1878-ban bontották le.
(Székely-Cenner: A magyar színészet nagy képekönyve. Corvina. Budapest, 1985. 17.)

Pozsonyi színház.
A pozsonyi színház 1776-ban nyílt meg, 1884-ben bontották le.
(Belitska-Scholtz – Rajnai – Somorjai: Színháztörténeti kézikönyv, Corvina. Budapest, 2005. 16.)

5. Fehérvári teátristák Pesten és Budán

A pest-budai közönség 1819-re, a fehérvári teátristák első vendéjátéka idejére már edzett színházlátogató volt. Nem volt azonban biztos, és rendszeres színházjáró: mellette éhen halhatott a német és a magyar színtársulat is, ha nem mutatott valami érdekességet. Ez a mentalitás nem kedvező semmilyen állandó társulatnak, de igen kedvező, és főként nyereséges a különös produkciót felmutató vendégnek. Özönlöttek tehát a magyar és a német polgárok is a fehérváriak vendéjátékaira, jó bevételt biztosítva. Különös körülmény azonban, hogy a pesti közönség már három éve nem láthatott magyar nyelvű színműveket. Nem véletlen tehát a fehérvári magyar társulat fogadtatásáról kiadott titkosrendőri jelentés: az *"összes magyar szabók, cipészek, szűrszabók, sapka- és csizmakészítők otthagyták műhelyeiket"* és tódultak a pesti Német Színházba. Fatális ellentmondás!

Az 1818-as kezdet után szép hírnévre jutott fehérvári társulat 1819 Szent György napjától kötött szerződést vendéjátékokra a pesti és budai játékszínek bérlőjével. Brunszvik Ferenc, Fejér megyei birtokosként ismerkedett meg a teátristák műsorával. Pesten a Német Színház épületében 28, Budán a Várszínházban 6 előadást tartottak az év folyamán. A Német Színház 1837-es leégéséig a mai Vörösmarty tér Duna felé néző oldalán állott.

A társulat ekkori hírnevét a játék színvonala, a jó műsorválasztás és a kiváló színészek szereplése mellett az is jelezte, hogy fehérváriak. Ezt a pesti vendéjátékot beharangozó tudósítás Kultsár lapjában, a *Hazai és Külföldi Tudósításokban* így fogalmazta meg: „...Gróf Brunszvik Ferenc...a jövő május hónap 3. napjától fogva a Medárd vásár végéig minden Kedden és Péteken, Pesten a Nagy Theatromban Magyar Játékokat fog adatni. E végre meghívta azt a derék Társaságot, melyet a Sz. Fehérvári nemesség tulajdon költségén tart.”

A fehérvári teátristák Szilágyi Pál visszaemlékezése szerint elsősorban annak örültek, hogy a magyar nyelv és irodalom általuk az elmúlt évben bemutatott eredményeit, elsősorban is Kisfaludy Károly: *A tatárok Magyarországon* című művét a fővárosban is előadhatják. Így is történt: a bemutatkozás *„rendkívül zűzfolt ház és tapsvihar között folyt”* Pesten, 1819. május 3-án.

Olyan este volt a fővárosi bemutatkozás, amikor az általános lelkesedés miatt még a közben becsúszott hiba is a vendégek előnyére szolgált. Történt, hogy a befejező várviadal színpadi előadása közben a „népség, katonaság”, vagyis a statiszták hibáztak. A várfalakat ostromlók a színre behozott lajtorját túl korán vitték el, s így egy gránátos közvitéz, aki ekkor éppen a tatár hadat szaporította, fönnakadt a várfalon. Fennhangon kellett újból kérnie a létrát, s így elrontotta a befejező jelenetet, a sebesült Bebek Zsigmond könnyes búcsúját. A függöny tehát előbb jött, mint a meghatott befejezés, de a közönség kacaja támogató, így nem lett semmi baj.

Hasonló malőr esett meg egy pesti előadáson május 11-én a XII. Károly svéd király csatáit megjelenítő előadáson is, s ez a történet mutatja azt is, hogy a korabeli statiszták még nem voltak feltétlenül tudatában a színjáték lényegének. Egy éppen töröknek öltözött közvitéz (hiszen a statisztériát általában a katonák köréből válogatták) sehogy sem akart visszavonulni, s feladni hadállását. Valóságos káplárja előpattant a színfalak mögül: Miért nem retirál kend? A közvitéz válasza: Ellenség előtt nem retiráltam soha, káplár uram! Hát itt a komédiában retiráljak?

Természetesen nem csupán az adomázó kedvű fehervári színész, Szilágyi Pál, hanem a fehervári magyar nyelvű színészet elindítója, Kultsár István is megemlékezett a vendégszereplésről a *Hazai és Külföldi Tudósítások* lapjain. Elsősorban Kántorné nagy sikeréről tudósít, melyet egy szomorújátékban aratott. Ugyancsak a neves tragika erényeit emeli ki a Pannonia című német lap kritikusa is.

A június 16-ai pesti előadás különös érdekessége és igazi értéke egy újabb Kisfaludy bemutató volt. Ekkor hozták színre a feherváriak *Ilka* című drámáját, s ez volt utolsó előadásuk is ezen vendégszereplés alkalmából. Az előadás végén „a közönség meleg tüntetést rendezett színészeinknek, kitapsolta őket” – írják.

A sikeres első vendégszereplés után a fehervári teátristákat nehezen engedte el a közönség. Három dicsőítő verszet is fennmaradt a búcsúzás emlékére. Az egyik befejező versszakát érdemes idézni:

*Mentek?– Be édes az emlékezet,
Mely titeket gyakorta visszahoz,
S mely minket köszönetre vezet
Fehervári hazánkfiaiboz!*

Még ugyanebben az évben az őszi szezonban, majd a következő évadban is megjelentek a fővárosban. Az 1820. év őszi idénye vendégszereplésének különös oka volt. Ferenc császár pest-budai látogatásán is a feherváriak előadását kívánták a császárnak megmutatni.

1820. szeptember 28-án történt meg először, hogy a magyar király magyar színielőadáson vett részt. A tudósítások megjegyzik: „A Theátrumban teljes nemzeti öltözetben, kalpagosan, övesen, palástul vetett mentében kegyeskedett megjelenni.” A fehervári társulat a jeles alkalommal a *Tatárok*

Magyarországon című művet állította színre. A szövegkönyvet azonban jelentősen megkurtították, sőt még az előadás közben is hagytak ki jeleneteket, hogy a királyi programba beleférjen. Nem volt annyira feszélyezett az október 4-ei budai előadás, amelyet József nádor és családja látogatott meg. Ekkor az *István, magyarok első királya* című darabot adták (ezt egyes adatok szerint Kotzebue, mások szerint Giržik írta, vannak azonban akik úgy tudják, hogy mindkét mű létezett.).

Nem a fényes császári-királyi látogatás adta meg azonban a fehérvári színtársulat értékét. Fővárosi sikereik nyomán többször visszahívták 1828-ig a vendégművészeket: hol az egész társulatot, hol annak utódát, hol csupán magát Dérynét, aki éppen fehérvári szerződése idején aratott zajos sikert. 1819 és 1828 között biztosan előadtak 63 estén 65 darabot, ebből 16 eredeti bemutató volt, s ennek fele Kisfaludy műve. Ez igazi értéke a vendégszerepléseknek.

A pesti Német Színház 1812-ben nyílt meg, 1847-ben leégett, maradványait 1849-ben bontották le. A mai Vörösmarty téren állt.
(Belitska-Scholtz – Rajnai – Somorjai: Színháztörténeti kézikönyv, Corvina. Budapest, 2005. 31.)

6. Déricske és Kántuska: két országos hírű primadonna Fehérvárott

A primadonnák a korszak színházi életének legfontosabb szereplői voltak. Az igazi hírességek akarata a műsorválasztásban és a darabok színpadra állításában is érvényesült. Ők nevelték az utánpótlást is, amikor egy-egy hiányzó szerepkörre alkalmasnak látszó fiatal lépteit egyengették. Fáy András a primadonnák felé irányuló figyelemről így ír: *„Több primadonnát, így Rebáknét, Székelynét, Murányinét, Kántornét s az operai társaságnál Dérynét ismertem s emlékeztem, hogy mindegyike ily figyelem tárgya volt a maga társaságánál...”* Mi büszkélkedhetünk azzal, hogy a felsorolt primadonnák mindegyike tagja volt a fehérvári társulatnak, persze nem feltétlenül egyszerre. A két leghíresebb Déryné és Kántorné éppen fehérvári szereplésük alatt ismerte meg és szerette meg egymást. Itt és vándorlásaik színhelyein nevelték ki híres utódaikat: Kántorné például Laborfalvy Rózát (1817-1886). Déryné Lendvayné Hivatal Anikót (1814-1891), az első igazi szubrettet, és Schodelné Klein Rozáliát (1811-1854), az ünnepelt operistát. Mindketten nagy vetélytársai lettek, s mindketten igazságot szolgáltatottak neki. Lendvayné így: *„Ha Déryné meghal, egy korszak száll vele a sírba”*. Schodelné pedig ezt nyilatkozta korszakos jelentőségéről: *„Ha Déryné nem születik akkor, mikor született, mi nem éneklünk ezen Nemzeti Színházban.”*

Déryné Széppataki Róza a 19. század egyik legismertebb színésznője, a zenés színház örök üdvöskéje. Az volt még öreg korában, elnehezedett testtel is. Saját bevallása, emlékiratai szerint is a jövő-menő színészek fajtájához tartozott, hiszen egyénisége, színészi kvalitásai, kedves darabjai mind-mind a század első felének magyar nyelvű színháztörténetéhez kötődtek. Állandó központi színház pedig 1837-ig nincs, marad tehát a vidék. Déryné számára 1837, a Pesti Magyar Színház megnyitása (csak 1840-től nevezték Nemzeti Színháznak) nem hoz sikert. 44 évesen játéka a kritikák szerint már csak anyaszerepekre való. Pesten már egykori tanítványait, Lendvaynét és Schodelnét tapsolják.

Déryné igazi közönsége a vidéki zenekedvelők közül került ki, bár a fővárosban is forró sikereket aratott fiatalabb korában. A legnagyobb sikert éppen akkor, amikor fehérvári társulati tagként vendégszerepelt Pest-Budán.

Déryné 1810-ben Hacker József pesti szálájában lépett föl először, akkor még Fáy András emlékei szerint *„szikár, sápadt lányka”*, rekedtes hanggal. Már a Kultsár-féle színtársulattal járt Fehérváron 1813-14-ben a nevezetes első magyar nyelvű vendégszereplések alkalmával.

Ekkor még férjével, Déry Istvánnal együtt érkeztek. A házassággal több baj volt: a színháztörténet szempontjából az a legnagyobb, hogy Déry nem eléggé tehetséges, az ifiasszony viszont elindult a soha nem tapasztalt népszerűség felé. Nagyon jó kritikákat kap: gyönyörű a hangja, elbűvölőek a kosztümjei, énekben és prózában is kiváló, természetes a játéka és énekének minden szótagja

érthető. Lelkesen tanul, művelődik, kora legműveltebb színésznőjeként emlegetik kortársai: végső esetben darabokat is fordít.

Szinte törvényszerű tehát, hogy többször is megfordult Fehérváron vendégként, s amikor itt is zenés színház kialakítása felé tettek lépéseket, 1821-22-ben társulati tag lett.

Déryné nem szerette Fehérvárt. A várost unalmasnak tartotta. Emlékezéseiben így írt erről:

„Fehérvár nekem olyan ridegnek tetszett, nem is volt ekkor benne semmi, ami kellemessé tette volna az ott létet. Ha a város egyik oldalára ment az ember kissé üdülni a falak közül, ott nem látott egyebet egy posványos vízároknál: ha a túlsó felire ment a városnak másnap, hogy ott fog sétálni, megakadályozta a továbbmenetelét az örökké ott kérkedő mocsáros tó. Itt bizony mindig otthon kellett ülni.” Más baja is volt azonban Fehérvárral: *„én azon publikumot sohase láttam lelkesültnek.”*

Azt viszont készséggel elismeri, hogy *„Székesfehérvárott jól rendezett társulat működött már több idő óta”*. Sok helyen megemlékezik Kolozsváry Pálról: akit *„a vármegye választott”* a Fehérvárott megalapított színtársulat mellé intendánsnak, s akit *„isten áldott, jó embernek”* ismert.

A zenés színház fehérvári létrehozásának kudarcát látva, Déryné az 1822 telén megszervezett kolozsvári operatársulathoz szerződik. Kedves játszóhelye lesz a kassai színház is, melynek tagjaként ismét megjelenhet Fehérvárott. 1837-ben a zenés színház tulajdonképpen úgy valósult meg, hogy a Füreden vendégeskedő kassaiak és a Székesfehérváron játszó pestiek jeles operistái jeles előadásokat produkáltak közösen. 1837-ben például Rossini Sevillai borbély és Tankréd című operáit adták elő. Így ír erről Déryné: *„a két társaság megegyezkedett, hogy együtt működnek, mely szerint úgy rendezik be a dolgot, hogy egy része, azaz ha az opera Füredre megyen, a dráma Fehérvárott játszik, viszont ha a dráma megyen Füredre, az opera Fehérváron működik. Így fölváltakozva együtt maradtunk egész addig, míg a színház Pesten elkészült annyira, hogy már majd nemsokára játszani lehetett benne.”* Érdeemes jól figyelni az idézetre: 1837-ben ismét kiszorult a magyar színészet a fővárosból, hiszen a magyar színház még csak épült. Ismét Fehérvárra húzódott a prózai színház, s együttműködött a fürediekkel.

Déryné ma legjobban emlékirataiból ismerhetjük: pontos, szenvetgés nélküli, hiteles és nagyon tanulságos írás. Déryné életének utolsó három évében, teljes visszavonultságában írta. Ennek a kornak embere már nem feledhette el Déryné, mert már nem is ismerhette. A szabadságharc előtt visszavonult, 1872-ben halt meg.

A primadonna emlékezéseiben hemzsegek az apró intrikák: sértődések és csalódások. Ilyenek férjével, színi igazgatóival, intendánsaival, szerelmeivel és színésztársaival kapcsolatban is sűrűn felmerülnek. Kántorné a pályatárs színésznők közül szinte az egyetlen, akiről Déryné mindig a megkülönböztetett megbecsülés hangján szól. Kifejezetten magasra értékeli tragikái teljesítményét, s különösen kiemeli a *Sapphó*-ban (Grillpartzer műve) nyújtott alakítását: *„Több színésznő nem született arra az egy szerepre, csak ő.”* Munkamódszerük is hasonló: mindketten

szerették jól kidolgozni szerepeiket. Éppen a *Sapphóról* jegyzi meg Déryné: méltó Kántorné nagy sikere, hiszen „három fertályéig tanulta Pap Gábor fordítása után, és addig nem engedte előadni.” A két primadonna sorsában az is közös, hogy egyikük sem tudott meggyökeresedni Pesten, így útjaik sokszor összekapcsolódtak a különböző vidéki színtársulatoknál. Vándorlásaik közben Déryné segíti, tanácsokkal látja el Kántornét, közvetít közte és a Pesti Magyar Színház vezetősége között. Volt azonban idő, amikor Kántorné egyenesen haladt pályáján, tanácsot nem kért, és nem fogadott el, egy-egy alakításának híre messze földre eljutott, s első magyar tragikaként őrizte meg nevét.

Kántor Gerzsonné Engelhardt Anna szebeni német lányként korán árvaságra jutott, egy pesti német színész (Giržik) nevelte föl. Tehát német színész lett maga is. Szigligeti Ede visszaemlékezése szerint vasakarattal és szorgalommal tanult meg magyarul, hogy a magyar színészethez csatlakozhasson. Kántor Gerzson komikussal kötött rövid házassága után élete végéig a vándorszínészek kenyerét ette.

Minden adottsága színésszé, és drámai hősnővé avatta: magas, királynői termet, zengő, hajlékony hang, kifejező szem és arc. Talán csupán egyetlen jelzöt nem olvastam róla, azt, hogy szép lett volna. Szenvedélyes színész volt: kivívta, hogy csak neki volt szabad annyit próbálni egy szerepet, amennyit szükségesnek ítél, s csak neki nem kellett más műfajban is fellépni, csak drámában.

Dérynétől és Szilágyi Pál emlékiratából tudunk arról is, hogy a szereposztásba is beleszólhatott. Farkas Jánost a többiek véleménye ellenére hozta be egyik darabjába főszereplőként.

Igazi hírnevét Fehérvárott vívta ki: a Nemzeti Színjátszó Társaság itteni letelepedését rá alapozta. Ürményi József híres leírása az 1818-as októberi bemutatkozásról mindent rendben talált – a Palikán terem berendezését, világítását, a függönyt, a zenekart, a jelmeztárt és a színészeket is. Kissé sajnálattal jegyzi meg azonban: pedig „a legjobb színésznő, Kántorné még nincs is itt.” Fehérvári társulati tagsága 1818-1824 között jó siker: Kisfaludi Károly, a társulat „házi szerzője” 1820-ban egyetlen színészt emelt ki: „Kántorné asszony ritka zseni”- írta.

Kántorné tehát kortársai szerint is méltán került a kiemelt gázsit élvező dívák közé: 1821-ben havi 100 forintot és jutalomjátékot kapott, 1823-ban már 150 forintot ajánlott neki Kolozsváry intendáns.

Alaposságának, szerepei kidolgozottságának híre ment, s ennek mára is két sajátos emléke maradt. Az ő hagyatékában maradt fenn egy mintakönyv, amelynek alapján a kor szokásának megfelelően a színésznő összeállította jelmezét. Hiszen a 19. század elején a hölgyek maguk készítették színpadi öltözköket. Grillparzer *Sappho* című drámájának kiválasztása és lefordíttatása a majdani címszereplő, Kántorné kérésére történt. Ináncsi Pap Gábor vármegyei aljegyző fordítása országos

hírnevet szerzett, 1819. november 22-én mutatták be Székesfehérvárott. (A darab a játékszín kiadásában a Számmer Nyomdában meg is jelent.)

Kántorné fehérvári jelenléte, dámai hősnő szerepkörben vitathatatlan elsőse a műsorpolitikát befolyásoló tényező volt. Személyére, tragikai és heroína kvalitásaira építették a szomorújátékok és vitézi játékok nagy számát: a Kisfaludy-drámák hősnőitől, a neki fordított *Sappho* címszerepén át, Stuart Máriát (Schiller), Lady Machbethet (Shakespeare) és Heilbronni Katicát (Henrich von Kleist darabja) egyaránt sikerrel alakította, s ezeket jutalomjátékkul is választotta. Ezek közül választottak Kántorné szerepeltetésére az 1825-ös pozsonyi vendégjátékra is, kiegészítve a színésznő másik híres szerepével, az akkor kortársnak számító termékeny és népszerű Kotzebue *Octaviájának* címszerepével. A vendégjátékról Bajza József írt kritikát: „*Kántorné istenesen játszott Machbethben és Kotzebue rosszul fordított Ovtáviájában...*”

Bajza József a Pesti Magyar Színház (1840-től ez a Nemzeti Színház) társulatába meghívta Kántornét. A nyitó előadásul választott *Beliárban* szerepet kapott: havi 180 ft-ot és egy jutalomjátékot ajánlottak. A színésznő azonban nem érkezett meg időre, és már súlyos betegséggel küzdött. Kántorné nem lett a Nemzeti tagja, a bemutatón szerepét a Fehérvárott gyakorlatot szerzett fiatal Laborfalvy Róza (eredeti nevén Benke Judit) vette át, ahogy egész szerepkörét is. A változás nem csupán nemzedékváltás: a korszakban „éneklő-síró”-nak nevezett színpadi deklamáció, amelynek fontos képviselője Kántorné, letűnőben volt. Közben végbement a színpadi játék romantikus forradalma. És persze a vándortársulatoknál kivívott előjogokat sem lehetett Kántornénak gyakorolni: nem fogadták el szabad szerepválasztási és felmondási jogát, gázsi-igényét is túlzottnak tartották.

Déricske és Kántuska (így nevezték őket kedveskedve pályatársaik), a *Bánk bán* 1833-as kassai ősbemutatójának első Melindája és első Getrudisa, tovább rótták a vándorszínészek útját: egyikük a visszavonulásig (1847), Kántorné pedig korai haláláig (1854).

A vándorszínészet hírneves primadonnái: Déryné, Kántorné és Székelyné. Marastoni József színezett litográfiája.
(Belitska-Scholtz – Rajnai – Somorjai: Színháztörténeti kézikönyv, Corvina. Budapest, 2005. 23.)

Kántorné Engelhardt Anna (1791-1854). Chladek Antal rajza, 1834.(Színháztört. kézikönyv, 24.)

Kántorné jelmez-mintakönyvének egy lapja. Helene jelmezrajza Theodor Körner-Zrinyi című darabjához. Ismeretlen mester színezett rézmetszete (Színháztört. kézikönyv, 22-23.)

Berlet Színház

KASSÁN

Ma Szombaton Február 16^{ik} napján 1833.

A' NEMZETI DALL, ES SZINJATSZÓ-TÁRSASÁG ALTAL

UDVARHELLYI MIKLÓS' részére

(eg előadásra)

B Á N K . B Á N .

Itt még soha nem adott nagy Nemesi Drámát a Felkínálván. Szerzett Kassán József.

SEMMÉLYEK:

1 ^o Károly, Magyar Király 2 ^o Károly, Magyar Király 3 ^o Károly, Magyar Király 4 ^o Károly, Magyar Király 5 ^o Károly, Magyar Király 6 ^o Károly, Magyar Király 7 ^o Károly, Magyar Király 8 ^o Károly, Magyar Király 9 ^o Károly, Magyar Király 10 ^o Károly, Magyar Király 11 ^o Károly, Magyar Király 12 ^o Károly, Magyar Király 13 ^o Károly, Magyar Király 14 ^o Károly, Magyar Király 15 ^o Károly, Magyar Király 16 ^o Károly, Magyar Király 17 ^o Károly, Magyar Király 18 ^o Károly, Magyar Király 19 ^o Károly, Magyar Király 20 ^o Károly, Magyar Király	21 ^o Károly, Magyar Király 22 ^o Károly, Magyar Király 23 ^o Károly, Magyar Király 24 ^o Károly, Magyar Király 25 ^o Károly, Magyar Király 26 ^o Károly, Magyar Király 27 ^o Károly, Magyar Király 28 ^o Károly, Magyar Király 29 ^o Károly, Magyar Király 30 ^o Károly, Magyar Király 31 ^o Károly, Magyar Király 32 ^o Károly, Magyar Király 33 ^o Károly, Magyar Király 34 ^o Károly, Magyar Király 35 ^o Károly, Magyar Király 36 ^o Károly, Magyar Király 37 ^o Károly, Magyar Király 38 ^o Károly, Magyar Király 39 ^o Károly, Magyar Király 40 ^o Károly, Magyar Király	41 ^o Károly, Magyar Király 42 ^o Károly, Magyar Király 43 ^o Károly, Magyar Király 44 ^o Károly, Magyar Király 45 ^o Károly, Magyar Király 46 ^o Károly, Magyar Király 47 ^o Károly, Magyar Király 48 ^o Károly, Magyar Király 49 ^o Károly, Magyar Király 50 ^o Károly, Magyar Király 51 ^o Károly, Magyar Király 52 ^o Károly, Magyar Király 53 ^o Károly, Magyar Király 54 ^o Károly, Magyar Király 55 ^o Károly, Magyar Király 56 ^o Károly, Magyar Király 57 ^o Károly, Magyar Király 58 ^o Károly, Magyar Király 59 ^o Károly, Magyar Király 60 ^o Károly, Magyar Király	61 ^o Károly, Magyar Király 62 ^o Károly, Magyar Király 63 ^o Károly, Magyar Király 64 ^o Károly, Magyar Király 65 ^o Károly, Magyar Király 66 ^o Károly, Magyar Király 67 ^o Károly, Magyar Király 68 ^o Károly, Magyar Király 69 ^o Károly, Magyar Király 70 ^o Károly, Magyar Király 71 ^o Károly, Magyar Király 72 ^o Károly, Magyar Király 73 ^o Károly, Magyar Király 74 ^o Károly, Magyar Király 75 ^o Károly, Magyar Király 76 ^o Károly, Magyar Király 77 ^o Károly, Magyar Király 78 ^o Károly, Magyar Király 79 ^o Károly, Magyar Király 80 ^o Károly, Magyar Király
---	--	--	--

Kassán 1833. február 16. napján.

A' Cassa kinyitott kelt fertály katta. — Kassánál, keltőlől asszony, vagy illan.

Katona József *Bánk bán* című művének ősbemutatója Kassán (1833. február 16.) egykori fehérvári színészekkel került színpadra. A cenzúrát úgy kerülhette el, hogy Udvarhelyi Miklós jutalomjátékaént hirdették. (Színháztört. kézikönyv, 42.)

7. A fehérvári zenés színház kísérlete

A zenés színház kialakításának terve Kolozsváry intendáns 1820. év végi jelentésében határozott körvonalat nyert. A dunántúli megyék támogatását kifejezetten ebből a célból kérte. *„Nem elég, hogy az intézet csak úgy, mint vagyon fenntartassék, hanem szükséges azt jó eredeti munkák készítésével, énekes játékok előadásával tökéletesebbé tenni, ez pedig – mivel az énekeseket gyermekesüktől fogva tanítani és oktatni kell – sok költséget kíván.”*

Kolozsváry jól látta az összefüggéseket: a zenés darabokért több belépti díjat megadnak, tovább játszható és biztosan megtölti a termet a közönség, de kiállítása, s főként a profi énekesek alkalmazása sokkal drágább.

Déryné szerződtetése alkalmas lépésnek látszott. Tudjuk, ismerték a színésznő képességeit és az általa népszerűsített énekes játék közönségvonzó hatását is. Komlóssy miskolci szereplései kapcsán így írt Dérynéről: *„A miskolci társulatnak valódi díszje, mondhatom kincse volt. Neki sokat, felette sokat köszönhet a magyar színészet.”*

Az első lépést, Déryné szerződtetését ezért tették meg. Déryné azonban az énekes fellépések mellett mindenféle szerepet köteles volt eljátszani, senki nem tudta tehát, hogy az első lépés után lesz-e következő. Az opera a korszak legsikeresebb, legnépszerűbb műfaja volt, s annak legnagyobb csillaga éppen Déryné. Mi sem lett volna tehát természetesebb, hogy ide érkezésekor rögtön operát akart játszani. Az énekesek azonban hiányoztak: nem volt férfiénekes, és több énekesnő sem. A korban szokásos számítás szerint szoprán, tenor és basszus hangfajból 2-2, altból és baritonból 1-1 énekes kellett volna.

Egyelőre tehát maradt az áriák előadása, az énekes-betétes vegyes műsorok, a quodlibetek, és a nagy szerep legfeljebb a *Csörgő sapka* lehetett, amint az 1819-es vendégjátékon is az volt.

„Lassanként aztán mégiscsak hébe-korba adtunk egy-egy operácskát, de legtöbbször: Tündérkastélyt, egyveleget, s több egyes áriákat, duetteket adhattunk.” (Hirschfeld: *Tündérkastély Magyarországon* című darabjában Marcsa szerepe Déryné leghíresebb alakításai közé tartozott.) Az együttes számlái között ebben az időben jelent meg a muzsika tanító bére, illetve a *Falusi borbély* című énekes játék partitúráinak másolását igazoló számadás. Schenk-Schmidt zenés játékát kétszer adták, kétszer Déryné híres szerepét, a *Svájci családot* (Castelli), egyszer a *Tündérkastélyt*, egyszer a *Csörgő sapkát*. Három estét quodlibetként, egyet pedig (Láng Ádám vendégszereplésével) *"muzsikális estvéli időtöltésként"* hirdettek. Déryné jutalomjátéku is egy quodlibetet kért: 1821. október 23-án Murányi Zsigmond egyfelvonásosa után került erre sor. Kiemelkedő bevételt Déryné október 21-ei *Svájci család* előadása ért el.

1822-ben a társulat már 5 énekes játékot és 8 melodramát adott elő. Déryné neve 1822. március 10-én fordul elő utoljára a színlapon (Bauerle: *Tettetett Catalani*). Eddig kiemelt primadonnai fizetéssel, 100 ft-tal szerződtek.

A helyzet csak akkor fordult jobbra a fehérvári társulatnál, amikor télre szokás szerint Pécsre, vendégszereplésre utaztak: ott volt zenés társulat, annak énekes tagjaival együtt már „*nagyobbszereű daljátékokat*” is adhattak, „*itt elememben voltam*” – írta a primadonna.

A vágyott énekes szerepek hiányát jól kipótolta Déryné emlékezetes nagy sikere Pesten. Egy engedélyezett miskolci vendégszereplés után 1822-ben a pesti Német Színház színpadán első magyar énekesnőként aratott fényes sikert a *Svájci család* (Castelli – Weigle, március 29.), majd Rossini *Tankréd* (május 17.) című operájában. (Miskolci, majd kolozsvári sikerek után pályája csúc sát immár Kilényi társulata tagjaként 1827-ben ugyancsak a Német Színház színpadán ünnepelhette. Mindkét darab női főszerepe Déryné országos ismertségét jelentette.)

Emlékirataiban megjelennek persze a fehérvári atyafiak is, akik élénk érdeklődéssel figyelték „az imádottat”, de 1822 tavaszán is hazavárták Pestről, így több új nagy operát, amelyekre vágyakozott már nem énekelhetett nagy sikerei színhelyén.

A *Tankréd* 1822-es betanulásával és bemutatójával a Rossini művek magyar színpadokon való megismertetésében Dérynének eminens szerep jutott. Ebben nyomon követhetjük az opera színjátéktípusának elkülönülését az énekes játékokétól, másrészt viszont azt is, mindez az újdonság 1827-ben eljutott Székesfehérvárra is.

A megyei fenntartási időszak után, 1827-ben, immár a kolozsvári Nemzeti Játékszín Társulat tagjaként érkezett Déryné Székesfehérvárra. Amit nem sikerült megvalósítania Kolozsvárynak és Dérynének 1821-22-ben, az most megvalósult, igaz, csak három estére. A társulat Pestről rándult le, ottani előadásukról Fáy András ódákat zengett.

Ebben a társulatban már nem volt hiány férfi énekesekben: Szilágyi Pál, Pály Elek, Szerdahelyi József, Szentpétery Zsigmond és Udvarhelyi Miklós is fellépett Fehérváron. Október 21. és 23. között előadták a *Sevillai borbélyt*, a *Tolvaj szarkát* (mindkettő Rossini) és a *Bűvös vadászt* (Carl Maria von Weber). Hozták-e a zenekart Heinisch József karnaggal, még vita tárgya.

Érdekes a fehérvári zenés színházi kísérlet visszhangja is. Az 1813-as előadások hatására már láttuk, hogy újabb színművek, magyaráítások és fordítások születtek. Talán nem érdektelen azt is említeni, hogy az énekes színház kísérlete is ihletet adott, s éppen a fehérváriak "házi szerzője" darabjánál. Kissé megkésve, 1825-ben már a megyei igazgatás megszűntekor Arnold György szabadkai karnagy ajánlkozott arra, hogy operát ír Kisfaludy Károly *Kemény Simon* című műve

XX VETAL

V E R S I O N

9. Hétvértémet és 10. Hétvértémet

1. Hétvértémet és 2. Hétvértémet

DERINER KÖZÖNSÉGE

100 VETAL

A' CSÖRGŐ SAPKA

Készítette: P. Csörgő, J. Csörgő és Csörgő Csörgő

1. Hétvértémet és 2. Hétvértémet

3. Hétvértémet és 4. Hétvértémet

5. Hétvértémet és 6. Hétvértémet

7. Hétvértémet és 8. Hétvértémet

9. Hétvértémet és 10. Hétvértémet

DERINER KÖZÖNSÉGE

1. Hétvértémet és 2. Hétvértémet

3. Hétvértémet és 4. Hétvértémet

5. Hétvértémet és 6. Hétvértémet

7. Hétvértémet és 8. Hétvértémet

9. Hétvértémet és 10. Hétvértémet

1. Hétvértémet és 2. Hétvértémet

3. Hétvértémet és 4. Hétvértémet

5. Hétvértémet és 6. Hétvértémet

7. Hétvértémet és 8. Hétvértémet

9. Hétvértémet és 10. Hétvértémet

Az erdélyi dalszínész-társaság második előadása.

Nagy Opera Bellinitől.
SZÉKES-FELJÁR.

Kedden, Júnus hó 9-kén 1846.

Az erdélyi dalszínész-társaság által Göcs, Egedy, és Zsivora vezérlete alatt
először adatik:

NORMA.

Nagy opera 2 felvonásban. Szöveggy. Józ. Bónai. Följ. Zolt. Kallós.

Erdélyi társulat		Közös szerepek		Főszerepek	
Betty, társulat vezetője	— — — — — Egyed	{	{	{	{
Clara, társulat	— — — — — Kallós				
Norma, társulat vezetője	— — — — — Kallós				
Adelma, társulat, társulat	— — — — — Kallós				
Görög, társulat, társulat	— — — — — Kallós				
Görög, társulat	— — — — — Kallós	}	}	}	}
Clara, társulat	— — — — — Kallós				
Clara, társulat	— — — — — Kallós				
Clara, társulat	— — — — — Kallós				
Clara, társulat	— — — — — Kallós				

Jegyzet: a társulat tagjai 1000 forintot fizetnek a társulatnak.

Bementi-díj: Zárthely 50 kr. — Földszint 30 kr. — Karzat 15 kr. váltó.

Kezdete pontban 8 órakor.

Igazi operát tehát csak később, vendégként érkező operatársulatok adtak Fehérváron: pl. Bellini *Norma* című művét az Erdélyi Dalszínház Társaság 1846. június 9-én.
(A Szent István Király Múzeum gyűjteményéből.)

8. Petőfi Sándor Székesfehérvárott

Petőfi Sándor színészéletének egyik jelentős állomása Székesfehérvár volt. *Első szerepem* címmel 1842 novemberében Székesfehérvárott keltezett verse ironikus-kedvesen szól a színházi élet ellentmondásairól, pedig ezekről még sokat nem tudhatott a tizenkilenc éves fiatalember:

Színésszé lettem. Megkapám

Az első szerepet.

S a színpadon először is

Nevetnem kellett.

Én a szerepben jóízűn

S szívemből neveték;

Pályámon, oh úgyis tudom,

Leend oké sírni még.

Ez az epizód-szerep a *Párisi naplopó* című darabban, amelyben nevetnie kellett 1842. november 10-én, azonban már határozott előrelépés volt, hiszen Szabó József és Török Benjámin Fehérvárott játszó színtársulatához eredetileg sűgőnek vették fel.

Az anyagi függetlenség kényszere és a szellemi függetlenség igénye egyszerre vitte az ifjú Petőfit arra az elhatározásra, hogy még pápai diákként 1842 nyarán jövődől élethivatását így határozza meg: „színész és literátor”. Persze nyugodtan megfogalmazhatta volna a kenyérkereset kényszerét is, ám erről határozott álláspontja volt: „nemcsak a mindennapi kenyér keresése a célom, mert úgy kocsissá vagy béreissé lennék és bizonyosabb kenyeret enném.” A „színész és literátor” az az életpálya, melyet az emberábrázolás és önkifejezés nagy lehetőségeként tartott fenn a maga számára. Ehhez járult az ifjú önbecsülése és határtalan önbizalma: „én középszerű ember nem lehetek” – írja 1842. november 2-án Domanovszky Endrének Pápáról.

E kettős cél így együtt meglehetősen nehezen elérhető, s ráadásul rávilágít Petőfi költészet és prózaírás közötti dilemmájára is. Ha jól meggondoljuk, a költészet melletti döntéshez talán a fehérvári idő is hozzájárult: itt dőlt el, hogy színészi karrier nemigen várja, s ugyanakkor az itt 1842-ben írott három vers mintha a líra felé hajlított volna.

Itt persze rögtön meg kell állnunk. Három verset említettem, de abból csak kettő maradt fenn, s ez is valamiféle döntés eredménye. A *Sűgő* című versnek ugyanis megvan a maga története, ahogyan Petőfi sűgői pályafutásának is.

Jászai Mari írta a Petőfi-album *Petőfi s a színészet* című fejezetét 1907-ben. Jászai a színész szemszögéből nézi a harmadszorra színésznek állt Petőfi karrierjét. 1839-ben a Nemzeti Színház kóristája volt, majd 1841-ben Cecén, Simontornyán, Sárbogárdon és Szilas-Balháson (a mai Mezőszilas) még színlaphordó és kellékes volt, s emellett játszott Sió és Rónay néven. „*Faluzgatánk jó és balszerencse közf*” emlékezik dunántúli színészségéről később (1844-ben) *Levél egy színész barátomhoz* című versében. Ehhez képest haladás és csalódás is egyben a fehérvári színtársulatnál betöltött sűgői szerződötetés.

Petőfi 1842. november 4-én érkezett meg az októbertől itt tanyázó társulathoz. A Szabó József igazgatta társulat már nem nevenincs színészekből állt. Fekete Sándor a truppot „*a magyar vidék egyik legjobb társulatának*” nevezte. A hősszerelmes Török Béni a társulatot jegyző másik személy, Fitos Sándor a táncos, s a főszínész, Almássy István a rendező, Keszyné Gosztonyi Viktória és De Caux Mimi a két primadonna már ismert színészek voltak. A két primadonna szerződötetése azonban nem sok jót ígért! A szólás is úgy tartja: okos direktor egy primadonnát tart, a színházi spekuláns kettőt. Valahogyan így volt ez a Szabó-Török társulatban is. A két primadonna megosztotta a nézőközönséget, de ez jól jövedelmezett egy darabig. Persze nem az éhenkórász fiataloknak, s pláne nem a kezdőknek! Petőfi, a kiskunhalasi Szuper Károly, mint földije ajánlására került a társulathoz. Papíron havi 28 váltóforint illette volna, de ebből a társulatban megállapított részarány szerint csak heti 3-4 forinthez jutott.

Itteni életükről Szuper Károly később írott visszaemlékezései, illetve Némethy György megbízhatóbb sorai tudósítanak. Némethy a Pesti Naplóban megjelent cikkében számol be a sűgői szerződésről és a vers sorsáról is. November 5-én már Petőfi volt a *Bársonycipő* című darab sűgőja a társulat és a direktor teljes meglegedésére. Ám neki ez a szereposztás nem tetszett, még a több fizetés ígérétevel sem. Némethy is felháborodva ír erről: „*Petőfi Sándor, és a sűgő! Sas a kalitban, király a lebüjban – oroszlán az ürgelyukban.*” Ezen az éjszakán írta meg a költő az említett verset a sűgő hatalmáról, amire azonban nem vágyik: „*neki nem kell a batalom a színpad alatt, neki dicsőség kell a deszkákon.*” Némethy számol be arról is, hogy néhány nap múlva az igazgató mentesítette Petőfit a sűgői feladat alól, aki ezért a verset széttépte.

Jászai persze igen sajnálja, hogy a *Sűgő* című keserű verse kéziratát Petőfi eltépte: „*Kár. Örökké lett volna a színészet hamupipőkéinek, a sűgőknak egy tromfjuk ellenünk, akik ott a fejük fölött ágálunk, többnyire az ő jóvoltukból.*”

Némethy együtt lakott Petőfivel, mint írja: „*a régi fehérvári színház, mely inkább terem volt*” mögött egy szűk kis közben egy magyar szűcs és felesége egyetlen szobájában. A két színész tehát tulajdonképpen a tornyos ágyat bérelte 2-2 bankó forintért.

Dienes András *A legendák Petőfije* című könyvében egy 1955-ben készült interjúban rögzítette Gulyás Kornélné, a zámolyi lelkipásztor özvegyének visszaemlékezését, aki apja elmondása alapján a költő első fehérvári szállását magában a színházépület egy kis emeleti kamrájában jelölte meg. Úgy tudta, hogy a költő saját verseit lemásolta és azokat árulta a Kossuth utca 15. szám alatt, az utcai fronton működő kávéház vendégeinek.

A szomszédos közben álló kis kétablakos ház azonban megfelelt a vékonypénzű fiataloknak. Petőfi itt tartózkodásának emlékét a jó fehérváriak emléktáblával jelölték meg még az eredeti ház falán. Az 1904-ben megnyitott mai utcát is ekkor, az emléktábla felavatásakor nevezték el Petőfi utcának. A házat még megörökítette 1910 körül Fekete Zoltán fényképész. Ma már hiába keressük, a helyén álló Petőfi mozi azonban megőrizte az emléktáblát. További érdekességként még egy fontos információ: a mozit, az egykori Uránia helyén Rex Mozgó néven Gábor Miklós édesapja, Gábor Dénes építtette 1938-ban, a későbbi színész az iskolával majdnem szemben állt házból járt a főreálba, a mai Ady Endre utcába.

Sok vitára adott okot az, hogy vajon hol játszott a Petőfivel kiegészült társulat. Azt tudjuk, hogy az 1830-as évekre a Pelikán színházterme felújításra szorult. A felújítás egy színházi egyesület kezdeményezésére 1841-re fejeződött be, s ehhez már kikérték a Szépészeti Bizottság véleményét is. A termet tehát használták, bár olykor a kedvezőbb teremként a Fekete Sas fogadó nagytermében is játszottak a színészek. A Sas akkor is használatban volt, amikor a Pelikán teremben táncmulatságot szerveztek.

Petőfi első fehérvári szereplésein még a Rónay nevet, november 13-ától pedig a Borostyán Sándor nevet használta, s ezután emellett kitarzott. Az első szerep és a december 17-ei utolsó fennmaradt színlap között kilenc színlapon találjuk meg ezeken a neveken. Tipikus apró karakter-szerepeket formál: az inasok, udvari nemesek, ajtónállók szerepein túl hazárdjátékost, buta parasztot, irodatisztet és porkolábot személyesített meg. December 13-án játszotta legigényesebb szerepét. A színlap Holtei *Babérfa és koldusbot, avagy Egy költőnek három fele* című érzelmes játékanak előadásáról ad hírt. Ebben Petőfi alakította Ahlest, a könyvtárost, akinek kulcsszerepe volt a cselekmény bonyolításában, s így szinte végig a színen volt.

Nem tudjuk igazán adatokkal alátámasztani azt a hiedelmet, hogy Petőfi itteni tartózkodása kevés színészi sikert hozott számára. A színlapok tanúsága csak december 17-ei szerepléséig igazít el: ekkortól elutazásáig, 1843. január 9-éig nem maradt fönn színlap. Valószínű azonban, hogy Borostyán Sándor játéka a gyakorlattal nem rosszabbodott, hanem javult, s az is lehetséges, hogy testalkata és orrhangja miatt nem is a hősszerelmes szerepkört áhította, hanem ott, a karakter-szerepekben próbálkozott, ahol sikert érhetett el. Kerényi Ferenc hívja fel a figyelmünket egy meglepő hasonlatosságra: Petőfi barátja, és színész-eszményképe, Egressy Gábor fiatalkori

portréja hasonló adottságú embert ábrázol! A megformálás tehetsége nem lehet a szálfatermet és a sztentori hang függvénye. Ez persze csupán feltevés, és nem is valószínűbb, mint az, hogy Petőfi tehetségtelen lett volna a színpadon.

Az azonban biztosnak látszik, hogy a bevezetőben vázolt választáshoz 1842 karácsonyán Fehérvárról megtett útja döntően hozzájárult.

Rábízta magát „*két jó csikajára*”, a jobb és a bal lábára, s karácsony napjaiban Pestre gyalogolt és vissza. Célja az volt, hogy Vörösmarty Mihályt versei kéziratával felkeresse, munkáiról a véleményét kikérje. Ebből az alkalomból nem csupán a szelíd költővel, hanem a rettegett kritikus Bajza Józseffel is találkozott. „*Karácsonykor Pesten valék, s megismerkedém személyesen Bajzával és Vörösmartyval. Vörösmartynak szembe tűntek verseim, s mint Bajzától is hallám, ő a Petőfi név alatt régibb íróit vélt rejteni. Fél napot tölték a régtől tisztelt, szeretett két férfi körében. Boldog fél nap!*”- írta Petőfi már Kecskemétről Szeberényi Lajosnak.

Fehérvári tartózkodása alatt jelent meg az Athenaeumban első verse, a *Bujdosó* címmel, s itt értesült Megyeri Károly, a nagy színész haláláról.

Fehérváron írott második fennmaradt verse, a *Disznótorban* című, jellegzetes zsánerkép, de már a javából. Petőfinek egy mészáros rokona lakott Fehérváron, Salkovics Mihály, akinél vendégeskedhettek a vékonypénzű fiatal színészek. Salkovics bizonyosan kísérte már az ifjút 1839-ben is Ostffyasszonyfára, s Orlai Pertich Soma úgy tudja, hogy akkor is megállhattak Fehérváron. 1842. november 18-án keltezte az igazi disznótoros hangulatot megörökítő verset. Fehérváron töltötte huszadik születésnapját. Szuper Károly tudósít a szilveszteri délutánról, amikor borús hangulatban ballagtak ki a temetőbe, s tanúi voltak egy gazdag temetés és egy néhai színésztársuk, Erdős sírjának kopársága közötti nyomasztó ellentétnek. Balsejtelemmel teli délután és egyben születésnap! Az esti poharazgatás ugyanis már a trupp neves és névtelen tagjai közötti ellentét jegyében telt: a fiatalságnak az volt a gyanúja, hogy az igazgatóság saját előnyére osztja föl a bevételeket. „*Tegnap az új évet oly civódással kezdtük a próbán, hogy e villongásokból az tetszik ki, miszerint ez újévi előadásunk az utolsó leszén Székesfehérvárott. Azután apostolok oszlása fog bekövetkezni...*”-írta január 3-án Szuper Károly. Az ellentétek valóban szakítással végződtek: január 9-én a társulat egyik fele, velük a jó barátságot kötött fiatalok Kecskemét felé fordították a kocsirudat. A nyolc járműből álló karavánt, melynek utolsó kocsiján, a púposra rakott ruhatáros kocsin utazott Petőfi, Némethy feljegyzései örökítették meg. „*Petőfi, én és Ercei, a ruhatárnok, mint legifjabbak és a színházi arisztokraták által lenézett kezdők, a garderobos szekérre jutottunk...*”, és persze az fel is borult. Jó jel ez, vagy baljós? A Kecskemétre költöző trupp ezzel akkor nem foglalkozott. 1847 márciusában a költő visszatért Fehérvárra. Ekkor már ismert és népszerű. Ismert és népszerű barátját, Egressy Gábort kíséri el ide. Egressyt Kilényi és Latabár színtársulata hívta meg

vendégszereplésre, s itt többek közt híres szerepében, a Hamletben lépett föl. Március 22-étől egy hétig tartózkodott itt a két művész, a literátor és a színész. Boross Mihály 1861-ben megjelent visszaemlékezéseiben büszkélkedett azzal, hogy az ő házában szálltak meg. Petőfi ekkor itt keltezte *Szerelem* című versét, mely életében nem jelent meg.

Valószínűleg sohasem tudunk meg bizonyosat: valójában hányszor járt Petőfi Sándor Székesfehérváron. Az 1839-es látogatásra semmilyen bizonyíték sincs, csupán valószínű. Ahogy az is kérdéses, hogy a fehérvári vastuskó, a hagyomány szerint a Palotai kapu környékén állott céhemlék őriz-e azt az 1842-es évszámú rézpénzt, amit Petőfi vert rá. Legyen elég, hogy így tudták fehérváriak nemzedékei.

A ház, amelyben a kezdő színész lakott a Petőfi utca megnyitása után. Fekete Zoltán felvétele 1910 körül. (A Szent István Király Múzeum gyűjteményéből.)

Bérlet SZÉKES-FEJÉRVÁR. 1. Szám.

Szabó József és Török Benczám vezérletök alatti Színész Társaság által előadatik:
Ma Csütörtökön November 10-én 1842.
adatik:

Bájital Czimű daljáték

Bevezetés (Introductio) 4 Szakaszban.

Személyzet:

Adias, gazdag földi főúr	—	Die Car Mini k. a.
Nemecse, földi főúr	—	Ami
Gianetta, földi főúr	—	Komondi, z. a.

Több jancsi legények

Ezt megelőzi:

PÁRISI NAPLOPÓ.

Vigjáték 2 felvonásban, Bayard és Vanderhutch után Szagligray.

Személyzet:

Mocin, tábornok	—	Kesty (z.)	—	József, 1. Mendel smukla	—	Kesziné ass.
Emil, fia	—	Turók (z.)	—	Elisa, 1. Mendel smukla	—	Kapottai asszony.
Mocin asszony, a' tábornok' ségényje	—	Szabóné ass.	—	Ezred, 1. Mendel smukla	—	Kapottai ass.
Mocin asszony	—	Vasárné asszony.	—	Hiltsen, a' tábornok' komonyka	—	Fehér úr.
				Kot (z.)	—	Rónay úr.
						Keszthelyi úr.

A' Bérlet-jegyekhez mindenki a' pénztárnál kap egy helyi jegyet a' kibérlett szám szerint.

 Bérleti Jegyeket válthatni egész nap a' színháznál este a' pénztárnál.

Kezdete hetedfél órakor.

Az első színlap, melyen még Rónay néven szerepelt Pefőfi, ezután az édesanyja családjában használatos Borostyán nevet használta.

Felkeltés SZÉKES-FEJÉRVÁR. 1. Szám.

Szabó József és Török Benczám vezérletök alatti Színész Társaság által előadatik:
Ma Csütörtökön November 10-én 1842. adatik:

NESZLEI TORONY.

Drámá 2 felvonásban, Bayard és Vanderhutch után Szagligray.

Személyzet:

K. a. Lajos Frangepán király	—	Munkácsy úr.
Barany, nádor	—	Kapottai úr.
Felkeltés	—	Fehér úr.
Szabóné	—	Páncsot úr.
Emil	—	Vasárné úr.
Dobos Robert 1. katonák	—	Fehér úr.
Dobos Robert 2. katonák	—	Nagy úr.
Dobos, kapitány	—	Török úr.
Emil, nádor	—	György úr.
Kapottai, nádor	—	Fehér úr.
Kapottai, nádor	—	Fehér úr.
Fehér úr	—	Vasárné úr.
Emil	—	Nagy úr.
Apród	—	Nagy asszony k. a.
Borostyán, nádor	—	Munkácsy ass.
Chabot, komond	—	Liska k. a.
Felkeltés úr.	—	Páncsot ass.

Karthy jegyet mindenki a' pénztárnál kap egy helyi jegyet a' kibérlett szám szerint.

Borostyán úr. Karthy 20 k. — Emil úr. 20 k. — Munkácsy úr. 20 k. — Karthy 20 k. V.E.

Kezdete 7-étől órákor pontban.

József Szabó és Török Benczám vezérletök alatti Színész Társaság által előadatik:

Cillei Friderik és Frangepán Er'sebet.

1. felvonás

László Magyarok Mo'sese

2. felvonás

Super Károly és szintén színész felesége vándortársulatokkal többször mint színész, később mint színigazgató visszatért Fehérvárra, pl. Dumas: Neszlei torony című művében léptek fel 1842. február 10-én.
(Szent István Király Múzeum)

9. Shakespeare Fehérváron

A világ legnagyobb hatású drámai életművét hozta létre, William Shakespeare (1564-1616) kultuszának első korszaka a magyar nyelvű színjátszásban mégis kétszáz évet váratott magára. Akkor azonban, a 18. század végén és főként a 19. század első felében, igen jó ajánlói voltak. A fő problémát természetesen a fordításirodalom hiánya jelentette, így ekkor nem elsősorban irodalmi, esztétikai, vagy szcenikai kérdésként merült fel Shakespeare műveinek előadása. Kazinczy Ferenc és Döbrentei Gábor a német fordítások illetve az angol eredeti felől közelített, Kossuth Lajos fogsága idején (1837-1840) a szótár és a nyelvtan mellett Shakespeare műveiből tanult angolul. Le is fordította a *Machbeth* első hat jelenetét. Vörösmarty Mihály, a székesfehérvári ciszterci gimnázium egykori tanulója hívta fel a figyelmet arra, hogy mennyire hiányoznak a megfelelő, értő magyar Shakespeare-fordítások. Maga alkotta meg a *Julius Ceasar* első magyar verses fordítását (1840), majd 1853-ban a *Lear királyét*. Petőfi Sándor zászlóra tűzte a fordítást: 1847. február 20-ai cikkében Vörösmartyval és Arannyal Shakespeare fordítási programot vázolt fel. Maga 1848 lázas napjaiban foglalkozott a *Coriolanus* fordításával.

Mint annyi mást, ezt a programot is Világosnál temették. A Shakespeare nyelvén megszólaló Kossuth azonban mind Angliában, mind Amerikában nagy népszerűségnek örvendett.

Az első játszható és magyarul is érthető *Lear*-fordítást azonban egy Székesfehérváron játszó és később színtársulatot vezető színész, Komlóssy Ferenc készítette. Idős korában rendelőként is működött. Ezt a posztot ma inkább rendezőnek nevezzük.

Shakespeare magyar színpadi jelenléte is mintegy igazolja a szerző felismerését: a színház mindig olyan, mint éppen aktuális közönsége. Mindez magyarázza persze az időről-időre feltámadó Shakespeare-kultuszokat, és egyebek mellett azt is, hogy magyar színpadon történő előadása hogyan kapcsolódik a magyar nyelv és a nemzeti mitológia ügyéhez.

A Shakespeare-kultusz Garrick nyomán a diadalmaskodó romantika talaján érkezett a kontinensre: Párizsban felszabadítóként ünnepelték, Hamburgban, Berlinben és Bécsben kasszasiker, Goethe a „világsszellem társaként” üdvözlö.

Német mintára vált Kazinczy fordítási programja részévé. 1790-ben a tervezett magyar nyelvű műkedvelő előadásra saját *Hamlet*-fordítását szánta, ám ez a műkedvelők tudását meghaladta. A rendszeres előadások azonban 1792-ben elkezdődtek a fővárosban, s tudjuk, hogy a Kelemen László vezette társulat Schröder német fordítása alapján már előadta az *Othellót*. 1793-94-ből kapunk hírt a Kolozsvárott játszó Erdélyi Társaság előadásairól is, előbb a *Hamletet*, majd a *Rómeo és Júliát*, illetve az *Othellót* adták elő Kótsi Patkó János társulatával.

Az említett kísérletek egyike sem tudta állandósítani a magyar nyelvű színészetet. A 18. század végén erre sem, és az eredeti drámák, valamint a használható fordítások hiányára sem született megoldás. Maradtak tehát olyan képtelen kísérletek, mint például Shakespeare *Lear királyának* magyar viszonyokra való átültetése, melyet *Szabolcs vezér* címen követtek el Mérey átdolgozásában 1794-ben Pesten.

Csak közbevetésül jegyzem meg: Angliában is minden megtörtént szegény *Learrel*, ami megtörténhetett. Miután Shakespeare műveiről nem maradt fenn a szerző által ellenőrzött mesterkiadás, a darabnak „happy enddel” végződő átírata is született.

A második magyar pesti színtársulat 1807-1815 között Kultsár István (1760-1828) vezetésével alakult meg. A műsoron hatszor szerepelt a *Hamlet* és négyszer az *Othello*. Megjelentek már a Shakespeare vígjátékok is: *Az egymást bosszantók* címen adták elő 1807-ben a később *Sok bűbő semmiért* címen ismertté vált darabot, és *II. Gaszner, avagy a megzabolázott feleselő* címmel *A makrancos bölgyet*. A két feldolgozás között a mű még az *Ördögűző Fábrián* címmel is látható volt.

A második pesti magyar társulat 1813-as fehérvári vendégszereplésén már társulati tag volt Komlóssy Ferenc (1797-1860), akiről köztudott volt az, hogy szívesen és értőn fordít eljátszható darabokat. A Fejér megye által állandósított és letelepített magyar társulatba is visszatért.

Az ismert Kisfaludy-bemutatók mellett a társulat már az első két évben Goldoni, Schiller, négy Shakespeare és egy Katona József bemutatóval kedveskedett közönségének. 1819. február 4-én Kazinczy Ferenc fordításában mutatták be a *Hamletet*, és március 7-én a *Lear királyt*. A *Lear* bemutatása különösen jelentős, hiszen a színháztörténet úgy tartja számon, hogy a hitelesnek nem nevezhető *Szabolcs vezér* után most került először színre Komlóssy Ferenc fordításában, hitelesen, magyar ősbemutatóként. Kántorné híres szerepeiből választott jutalomjátékot: 1819-ben a választott darab a *Lear király* volt, 1825-ben, a pozsonyi vendégjátékon pedig a *Machbeth*. Az 1822-es évadban 108 produkciót mutattak be, köztük négy Shakespeare-művet. Ekkor került színre *A szerelem mindenre képes* címmel Komlóssy fordításában *A markancos bölgy* (Holbein német átdolgozása alapján).

Jellemző a korra, hogy a bemutatott darabok paródiáit is szívesen fogadta a közönség. Ebben az évben Komlóssy írta a *Hamlet* paródiáját *A bástyai kísértő lélek* címmel, s ezt a darabot jutalomjátékkul is választotta. 1822 műsorában Komlóssy Ferenc 7 fordításával volt jelen, rajta kívül Murányi Zsigmond 3, Horváth József 2, Éder György 1 átültetésével szerepelt. 1825-ben Komlóssy 13 dráma, azaz vitézi játék, érzékenyjáték, melodráma fordítását, 18 vígjáték és 4 szomorújáték átültetését összegzi, közöttük a *Lear királyt*. Összesen 6 eredeti és 197 fordított darabját tartotta számon.

Egressy Újfalussy Sándor színtársulata meghívására 1854-ben hétszer lépett fel Székesfehérváron. A *Garrick Bristolban* című vígjáték után jutalomjátékul a *Lear királyt* Vajda Péterrel együtt készített saját fordításában adták elő.

Egressi Gábor 6^{ik} vendégjátéka.

SZÉKESFEHÉRVÁR.

Szerdán Junius 7-én 1854. 7-A SZÁM

Ujfalussy Sándor igazgatója által

Egressi Gábor hatodik vendégjátékán

adatik:

GARRICK

BRISTOLBAN.

Vígjáték 4 felvonásban, Deimhardterlein után szabadon Csató Pál.

Személyzet:

Höl. Tamas, leányi postás polgár	— — — — —	— — — — —
Jenny, leány	— — — — —	— — — — —
Willek, kőműves	— — — — —	— — — — —
György, kőműves	— — — — —	— — — — —
Fredrik, kőműves	— — — — —	— — — — —
Heggy, más kőműves	— — — — —	— — — — —

Személyzet:

— — — — —	— — — — —	— — — — —
— — — — —	— — — — —	— — — — —
— — — — —	— — — — —	— — — — —
— — — — —	— — — — —	— — — — —
— — — — —	— — — — —	— — — — —

45 Egressi Gábor az a költőiség leányi tisztolathoz bízhatóan lépend fel.

Bementiár Zártasok **24** kr. — Földszint **16** kr. — Karzat **6** kr. — Kötönyjegy **8** kr. pengő.
Jegyeket váltogatni napról a színháznál szállásmester — este a pénztárnál.

Kezdeté pontban 7 órakor.

55 Holnap Csütörtökön Junius 8-án Egressi Gábor vendégjátékát jutalmául és utolsó fellelént adatik:

LEAR KIRÁLY.

Tragédia 3 felvonásban. Irtó Shakespeare, fordították Egressi Gábor és Vajda Péter.

Adatlapok: 1. Egressi Gábor, 2. Egressi Gábor, 3. Egressi Gábor, 4. Egressi Gábor, 5. Egressi Gábor, 6. Egressi Gábor, 7. Egressi Gábor, 8. Egressi Gábor, 9. Egressi Gábor, 10. Egressi Gábor, 11. Egressi Gábor, 12. Egressi Gábor, 13. Egressi Gábor, 14. Egressi Gábor, 15. Egressi Gábor, 16. Egressi Gábor, 17. Egressi Gábor, 18. Egressi Gábor, 19. Egressi Gábor, 20. Egressi Gábor, 21. Egressi Gábor, 22. Egressi Gábor, 23. Egressi Gábor, 24. Egressi Gábor, 25. Egressi Gábor, 26. Egressi Gábor, 27. Egressi Gábor, 28. Egressi Gábor, 29. Egressi Gábor, 30. Egressi Gábor, 31. Egressi Gábor, 32. Egressi Gábor, 33. Egressi Gábor, 34. Egressi Gábor, 35. Egressi Gábor, 36. Egressi Gábor, 37. Egressi Gábor, 38. Egressi Gábor, 39. Egressi Gábor, 40. Egressi Gábor, 41. Egressi Gábor, 42. Egressi Gábor, 43. Egressi Gábor, 44. Egressi Gábor, 45. Egressi Gábor, 46. Egressi Gábor, 47. Egressi Gábor, 48. Egressi Gábor, 49. Egressi Gábor, 50. Egressi Gábor, 51. Egressi Gábor, 52. Egressi Gábor, 53. Egressi Gábor, 54. Egressi Gábor, 55. Egressi Gábor, 56. Egressi Gábor, 57. Egressi Gábor, 58. Egressi Gábor, 59. Egressi Gábor, 60. Egressi Gábor, 61. Egressi Gábor, 62. Egressi Gábor, 63. Egressi Gábor, 64. Egressi Gábor, 65. Egressi Gábor, 66. Egressi Gábor, 67. Egressi Gábor, 68. Egressi Gábor, 69. Egressi Gábor, 70. Egressi Gábor, 71. Egressi Gábor, 72. Egressi Gábor, 73. Egressi Gábor, 74. Egressi Gábor, 75. Egressi Gábor, 76. Egressi Gábor, 77. Egressi Gábor, 78. Egressi Gábor, 79. Egressi Gábor, 80. Egressi Gábor, 81. Egressi Gábor, 82. Egressi Gábor, 83. Egressi Gábor, 84. Egressi Gábor, 85. Egressi Gábor, 86. Egressi Gábor, 87. Egressi Gábor, 88. Egressi Gábor, 89. Egressi Gábor, 90. Egressi Gábor, 91. Egressi Gábor, 92. Egressi Gábor, 93. Egressi Gábor, 94. Egressi Gábor, 95. Egressi Gábor, 96. Egressi Gábor, 97. Egressi Gábor, 98. Egressi Gábor, 99. Egressi Gábor, 100. Egressi Gábor, 101. Egressi Gábor, 102. Egressi Gábor, 103. Egressi Gábor, 104. Egressi Gábor, 105. Egressi Gábor, 106. Egressi Gábor, 107. Egressi Gábor, 108. Egressi Gábor, 109. Egressi Gábor, 110. Egressi Gábor, 111. Egressi Gábor, 112. Egressi Gábor, 113. Egressi Gábor, 114. Egressi Gábor, 115. Egressi Gábor, 116. Egressi Gábor, 117. Egressi Gábor, 118. Egressi Gábor, 119. Egressi Gábor, 120. Egressi Gábor, 121. Egressi Gábor, 122. Egressi Gábor, 123. Egressi Gábor, 124. Egressi Gábor, 125. Egressi Gábor, 126. Egressi Gábor, 127. Egressi Gábor, 128. Egressi Gábor, 129. Egressi Gábor, 130. Egressi Gábor, 131. Egressi Gábor, 132. Egressi Gábor, 133. Egressi Gábor, 134. Egressi Gábor, 135. Egressi Gábor, 136. Egressi Gábor, 137. Egressi Gábor, 138. Egressi Gábor, 139. Egressi Gábor, 140. Egressi Gábor, 141. Egressi Gábor, 142. Egressi Gábor, 143. Egressi Gábor, 144. Egressi Gábor, 145. Egressi Gábor, 146. Egressi Gábor, 147. Egressi Gábor, 148. Egressi Gábor, 149. Egressi Gábor, 150. Egressi Gábor, 151. Egressi Gábor, 152. Egressi Gábor, 153. Egressi Gábor, 154. Egressi Gábor, 155. Egressi Gábor, 156. Egressi Gábor, 157. Egressi Gábor, 158. Egressi Gábor, 159. Egressi Gábor, 160. Egressi Gábor, 161. Egressi Gábor, 162. Egressi Gábor, 163. Egressi Gábor, 164. Egressi Gábor, 165. Egressi Gábor, 166. Egressi Gábor, 167. Egressi Gábor, 168. Egressi Gábor, 169. Egressi Gábor, 170. Egressi Gábor, 171. Egressi Gábor, 172. Egressi Gábor, 173. Egressi Gábor, 174. Egressi Gábor, 175. Egressi Gábor, 176. Egressi Gábor, 177. Egressi Gábor, 178. Egressi Gábor, 179. Egressi Gábor, 180. Egressi Gábor, 181. Egressi Gábor, 182. Egressi Gábor, 183. Egressi Gábor, 184. Egressi Gábor, 185. Egressi Gábor, 186. Egressi Gábor, 187. Egressi Gábor, 188. Egressi Gábor, 189. Egressi Gábor, 190. Egressi Gábor, 191. Egressi Gábor, 192. Egressi Gábor, 193. Egressi Gábor, 194. Egressi Gábor, 195. Egressi Gábor, 196. Egressi Gábor, 197. Egressi Gábor, 198. Egressi Gábor, 199. Egressi Gábor, 200. Egressi Gábor, 201. Egressi Gábor, 202. Egressi Gábor, 203. Egressi Gábor, 204. Egressi Gábor, 205. Egressi Gábor, 206. Egressi Gábor, 207. Egressi Gábor, 208. Egressi Gábor, 209. Egressi Gábor, 210. Egressi Gábor, 211. Egressi Gábor, 212. Egressi Gábor, 213. Egressi Gábor, 214. Egressi Gábor, 215. Egressi Gábor, 216. Egressi Gábor, 217. Egressi Gábor, 218. Egressi Gábor, 219. Egressi Gábor, 220. Egressi Gábor, 221. Egressi Gábor, 222. Egressi Gábor, 223. Egressi Gábor, 224. Egressi Gábor, 225. Egressi Gábor, 226. Egressi Gábor, 227. Egressi Gábor, 228. Egressi Gábor, 229. Egressi Gábor, 230. Egressi Gábor, 231. Egressi Gábor, 232. Egressi Gábor, 233. Egressi Gábor, 234. Egressi Gábor, 235. Egressi Gábor, 236. Egressi Gábor, 237. Egressi Gábor, 238. Egressi Gábor, 239. Egressi Gábor, 240. Egressi Gábor, 241. Egressi Gábor, 242. Egress

Egressy Gábor arcképe, körötte híres szerepei. Fönt a Lear király jelmezében. Marastoni József litográfiája. (Belitska-Scholtz – Rajnai – Somorjai: Színháztörténeti kézikönyv, Corvina. Budapest, 2005. 58.)

← (A bal oldalon):

Egressy a *Garrick Bristolban* c. Deinhardtstein-vígjáték főszerepében (1854, Székesfehérvár, Újfalussy Sándor színtársulata). Színlap a Szent István Király Múzeum gyűjteményéből.

10. „Se pénz, se posztó / Búcsúzik a színlaposztó”

Bármily nyomorúságos is volt a vándortársulatok színészeinek élete, mindez eltörpült a színészélet páriái, a segédek nyomorúsága mellett. Nem volt sokkal jobb a megtelepedett teátrista sorsa sem, ám addigra valóban kialakulóban volt a segédszemélyzet. Megkülönböztettek már sűgőt, díszítőt, garderobost, színlaposztót. A Fejér megye által pártfogolt társulat 1818 és 1824 között szinte irigyelt státuszban volt: csak a nyári előadásokra és a hivatalos vendégszereplésekre kellett kimozdulnia, s mindennapi munkájukat már csapatnyi segéd készítette elő.

Igen fontos szerep jutott a sűgónak. Nem csupán azért, mert az akkori színészek sem feltétlenül szerettek szerepet tanulni, hanem elsősorban azért, mert az akkori színészélet sajátossága volt az, hogy egyik napról a másikra kellett új darabbal előállni. A korlátozott számú színpártoló közönséget a fehérváriaknak is napról-napra meg kellett nyerni, a kasszát napról-napra meg kellett tölteni. Például hozom fel az 1820-as év műsorát: ebben az évben a társulat összesen 102 napot játszott Székesfehérváron és a pécsi vendégszereplésen, s összesen 108 produkciót mutatott be. Ez azt jelenti tehát, hogy minden darabot csak egyszer játszottak, de persze voltak vegyes esték, ahol többféle produkció szerepelt. Ha énekes műsor volt, az ilyen vegyes estét quodlibetnek nevezték. Mindez persze azt is jelenti, hogy egyik napról a másikra kellett új darabot elővenni, néha az is megesett, hogy ez teljesen új darab volt.

Igazi kihívást jelentett az ősbemutató: tehát az eredeti mű első előadása, vagy a nagy számban fordított művek első színrevitele. Sajnos, hazai példám nincs. Ám Déryné emlékezéseiben leír az 1830-as évek kassai színész-életéből egy jelenetet, amikor egy újonnan, és szerinte túl cikornyásan fordított darab előadására három napon belül nem vállalkozott, hanem két hetes betanulást javasolt. Persze Kovasóczy uram fordítását egy másik színésznő, Parázsoné három napra elvállalta, de *„éjet-napot ráfordított, hogy három nap alatt be is tanulhassa, s öltönyét is elkészíthesse.”* – írta Déryné. Megjegyzése fontos abból a szempontból is, hogy a színésznők a kosztümöt maguk állították ki: maguk tervezték és varratták, s maguk díszítették. Mindehhez mintakönyvek álltak rendelkezésre: fennmaradt pl. Kántorné képes könyve, aminek alapján kiállította ruháit.

A színházigazgatók persze igyekeztek a már játszott repertoárt használni, ám a betanult darabok száma rendkívül bőséges kellett, hogy legyen ilyen műsorpolitika mellett.

Ha mindezt tudjuk, már mindenki érti, hogy miért olyan fontos a társulatban a jó sűgó. Nem volt egy délelőtti vagy délutáni próbánál több az ismert darabok emlékeztető próbára, s az is előfordult, hogy a betanulásra sem. Petőfit 1842 telén nagy szeretettel fogadták a Szabó-Török színtársulatban, miután már az első estén bebizonyosodott: jól, artikuláltan sűg. Legyen tehát sűgó! Ezt azonban az öntörvényű ifjú nem akarta.

A sűgő persze literátus ember: jól kell tudnia olvasni és írni is, hiszen a szűvegkűnyvek másolásával kereshet némi pótlást soványka kenyerehez. A darabok másolására igen nagy szűksűg volt, hiszen most volt kialakulóban a szűntársulatok repertoárja. A kűnyvtár a társulat legfontosabb segítsűge volt: innen lehetett másnapra műsort előállítani. Persze a kűnyvtár a direktor tulajdona, s ha menni készűl, viszi a kűnyvtárat. Ha pedig válni készűl a társulattól, az kész katasztrófa. A fehűrváriaknál előfordult egy kacifántos eset is: Balog direktor 1818-ban elvált feleségétől (akit csak „a szép Balognéként” emlegettek). Balog tehát megvált a társulattól, és vitte a kűnyvtárat, a volt felesűg maradt. Az ugyanezen űv őszűn Fehűrvárott letelepedű társulatnak tehát bibliotékát kellett kialakítani.

Ismerjűk sűgűikat név szerint is: ez is mutatja jelentűsűgűket. Jűsa Jánost 20 űves korában vitte el a tűdűvűsz. Megbecsűlésűre és gűgyűkezelűsűre kűlűn 100 forintos juttatásban részesűlt. Megjegyzendű, hogy a primadonnák gázsija volt a havi 100 forint (ennyit kapott Kántorné  s Déryné is 1821-ben), ugyanekkor a sűgű havi fix  t 30 forint jelentette.

1821-ben Kűnyves Máté érkezett a társulathoz sűgűnak. A társulat befogadta, sok új feladattal bízták meg. Neve szélesebb körben is ismertté vált, hiszen fordításai is forogtak, s  t eredeti darabot is   rt, s    állította össze évente a társulat működéséről kiadott zsebkönyvet. Ezért 1823-ban olyan megtiszteltetés érte, ami ritkaságszámba ment: Kűnyves Máté sűgű is jutalomjátékot kapott. A jutalomj  t  kul hirdetett előadás bevétele a jutalmazottat illette. A sűgű rászolgált a bizalomra. 1834-ben *J  t  ks  zini Kos  zoruj  ban*   sszefoglalta a fehűrv  ri színészet történetét.

A sok új darab másolása is fejlett apparátust kívánt. A fehűrv  ri társaságnak egy seg  dsz  n  sz  t, Gy  rffy Józsefet fizették ezért a munkáért. Gy  rffy 1823 elején az előző két évben másolt 10 teljes darabért és egy partit  r   rt, valamint 15 darab szerepekre váló k   r  s   rt 142 forintot vett fel.

Szegényebb társulatoknál a sűgű este, vagy a pr  basz  netekben másolta a szerepeket és azokat széthordta a színészeknek. Ez mindig postamunka volt, hiszen a másnapi előadást este hirdette meg a direktor, az aznapi befejezéseként ezzel is csalogatva a nézőket a következő előadásra.

V  rad   Antal 1910-ben írott könyvecskéje, melyben régi színházi történeteket mesél kifejezetten k  t  r egy   lyen fehűrv  ri esetre. 1818-ban Kántorné felfedezettj  nek, Farkas Jánosnak adatta azt a szerepet, melyet a Sasseni Julius című darabban (Zschokke munkája) partnereként alakíthatott. Farkasban senki sem bízott azonban a nagy tragik  n kívül,   gy   gazi meglepetés lett alakítása.   gy esett, hogy amikor a direktor az előadás   t  n hirdetni akarta a következő előadást, a közönség   j  r  ztatni akart. A döntést Kolozsváry intendáns hozta meg, egyszerűen felkiáltott a színpadra: Hirdesse   jra Sasseni Juliust!

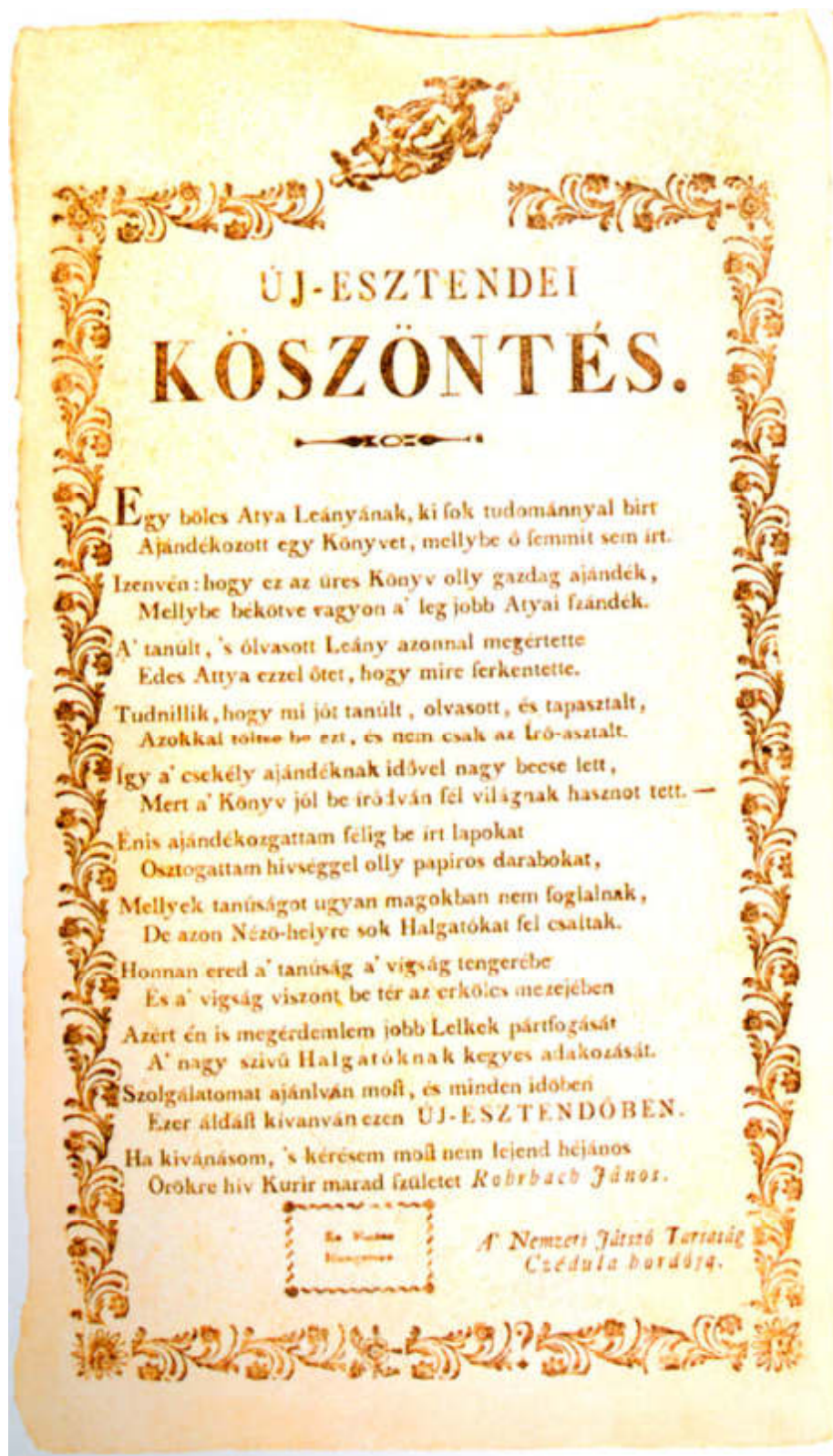
A nézőkhöz a színlaposztó vitte el a híreket a következő előadásról színlapok formájában. Nem is kell talán mondani, hogy kisebb truppnál gyakran ezt a feladatot is a sűgő látta el.

Mіндеzen személyek igyekeztek persze egy kis plusz jövedelemre is szert tenni. Buzgón gyakorolták tehát a köszöntés szokását. Újévi köszöntést a társulatok is nyomtattak és hordattak szét. Sűgők és színlaposztók néha maguk is nyomattak újévi köszöntőként humoros versezeteket.

Ha már semmi sem segített: sem a nyomtatott plakát, sem a selyemre írott színlap, sem a direktor hívogatása, a társulat tovább vándorolt. Bizony, gyakran felhangzott a címben idézett mondás: "Se pénz, se posztó..."

Könyves Máté 1834-ben adta ki Játékszini koszorú című munkájában foglalta össze először a Nemzeti Színjátszó társaság történetét. A könyvben használták Miskovits Márton rézmetszetét. (Belitska-Scholtz – Rajnai – Somorjai: Színháztörténeti kézikönyv, Corvina. Budapest, 2005. 45.)

A Nemzeti Játzó Társaság céduelahordójának újévi köszöntője. (Belitska-Scholtz – Rajnai – Somorjai: Színháztörténeti kézikönyv, Corvina. Budapest, 2005. 26.)